

Grębecka, Wanda

Kształtowanie się naukowego programu pogranicznych parków narodowych w Karpatach

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 30/3-4, 643-670

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z dziejów współpracy naukowej polsko-czechosłowackiej

Wanda Grębecka
(Warszawa)

KSZTAŁTOWANIE SIĘ NAUKOWEGO PROGRAMU POGRANICZNYCH PARKÓW NARODOWYCH W KARPATACH

„Ochrona przyrody i pamiątek historycznych leży w interesie państwa ze stanowiska socjalnego, politycznego i ekonomicznego, albowiem tylko w pięknym środowisku może żyć szczęśliwy i zadowolony naród”.

J. S. Procházka¹

Idea powstania pogranicznych Parków Narodowych na granicy Polski i Czechosłowacji narodziła się po I wojnie światowej jako wynik nowego układu sił w Europie. Choć jej autorzy powołują się na rozwiązania zastosowane na pograniczu USA i Kanady² stworzyli oni koncepcję nowatorską i oryginalną, wyrosłą z tradycji ruchu ochrony przyrody naszych krajów. Kompleks górski Karpat Zachodnich, znajdujący się do tego czasu w jednym organizmie państwowych (Austro-Węgry) i będącej w okresie wzmożonego rozwoju fizjografii przedmiotem swobodnej penetracji uczonych, zamieszkujących kraje po obu jego stronach został podzielony granicami nowych państw. W tym zmienionym układzie politycznym znalazło się wiele cennych krain geograficznych, będących od dawna przedmiotem zabiegów o utworzenie Par-

¹ Cyt. wg K. Domin: *Ochrona przyrody ze stanowiska biologa*. „Przegląd Współczesny” 1934 nr 142 i druk Kraków 1934. Wyd. PROP tłum. F. Błoński.

² Wspomina o tym W. Goetel w liście J. Hornadaya. Szczegółowe sprawozdanie o tej korespondencji „Ochrona Przyrody” (dal. cyt. „Ochr. Przyr.”) T. 5: 1925 s. 79, a także dokumenty PROP np. *Protokół konferencji przedstawicieli nauki polskiej i czechosłowackiej, zebranych w Krakowie, w dniach 8 i 9 grudnia 1925 r.*, z inicjatywy Polskiej Akademii Umiejętności i Czeskiej Akademii Nauk. Protokół ten był opublikowany w „Ochr. Przyr.” i wyszedł jako druk osobny, Arch. Muzeum Tatrzańskiego sygn. AB, NO3, s. 4.

ków Narodowych; dotyczyło to przede wszystkim Tatr, Pienin i niektórych partii Beskidu Wysokiego (masyw Babiej Góry). W Karpatach powstawały pierwsze rezerваты (prywatne) na przykład w Nawojowej (Beskid Sądecki) utworzony przez A. Stadnickiego w 1906 r.³

Ustalenie granicy państwowej polsko-czechosłowackiej natrafiało na tym terenie na duże trudności. Ich rozwiązywaniem zajmowała się specjalna Komisja Delimitacyjna powołana przez Radę Ambasadorów, która starała się rozwiązać powstałe zatargi, szczególnie spór o Jaworzynę Spiską. W skład Komisji Delimitacyjnej wchodził także wybitny przyrodnicy, między innymi Walery Goetel⁴. Ich to zabiegom należy zawdzięczać, że przy ostatecznym rozwiązywaniu kwestii granic zadbano o potrzeby ochrony przyrody. Podpisany w maju 1924 r. tzw. *Protokół Krakowski*, regulujący sprawę granicy, zawiera punkt stanowiący podstawę do dalszych działań na polu ochrony przyrody i prawne możliwości pracy nad utworzeniem pogranicznych Parków Narodowych. (Zamiennie używano terminu „Parki Natury”). Artykuł II *Protokołu* we wstępie stwierdza: „Poza kwestiami zawartymi w tekście *Aneksu A* niniejszego protokołu obaj Komisarze przedyskutowali szereg spraw natury ogólniejszej, stojących w związku z pracami delimitacyjnymi i interesami kulturalnymi pogranicza i doszli do zgodnego wniosku aby zalecić swym rządóm jak najrychlejsze zawarcie: a) Konwencji turystycznej [...], b) Konwencji o parku przyrodniczym (rezerwat), któraby wzorem analogicznej konwencji między St. Zjedn. a Kanadą stworzyła na pograniczu polsko-czechosłowackim rejony zastrzeżone dla kultury fauny i flory oraz charakteru krajobrazu krajowego”⁵.

Punkt ten sankcjonuje od strony prawnej powstawanie nowych form ochrony przyrody. Rozwiązywanie sporów granicznych w ten sposób było z punktu widzenia politycznego rozwiązaniem ciekawym, a dla perspektyw ochrony przyrody w tym regionie — niezbędnym.

Sami przyrodnicy oceniali osiągnięte porozumienie entuzjastycznie. Dawali temu wyraz w wielu wypowiedziach, uważali je za dobry punkt wyjścia do współpracy. „Cały świat kulturalny spogląda na to, jak Polska i Czechosłowacja dbają o wspólną przyrodę tatrzańską, szcze-

³ Po słowackiej stronie Tatr rezerwat na terenach Jaworzyny Spiskiej utworzył Ch. Hohenlohe przed pierwszą wojną światową. Po polskiej stronie rezerwat chroniący puszcę karpacką założył w okolicach Nawojowej (1906) A. Stadnicki, a w okolicy miejscowości Pieniaki (Karpaty Wschodnie) W. Dzieduszycki w r. 1886. Koncepcja objęcia ochroną Tatr była też bardzo rozpowszechniona w Polsce. Wyсуwały ją różne organizacje społeczne i turystyczne. Patrz W. Goetel: *Dzieje realizacji tatrzańskiego Parku Narodowego*. W: *Tatrzański Park Narodowy*. Praca zbiorowa red. W. Szafer, Kraków 1955 s. 273—308.

⁴ Akta dotyczące prac Komisji Delimitacyjnej Arch. PAN Kr., Archiwum Państwowej Rady Ochrony Przyrody (cyt. dalej Arch. PROP).

⁵ Tamże. Szczegółowo tekst konwencji cytuje Goetel we wspomnianym liście do Hornadaya, patrz przyp. 2.

gólnie wobec tego, że między naszymi Państwami były spory o pewne części Tatr [...]. Eksperci widzą całkowite i idealne załatwienie dawnych sporów o granicę tatrzańską w urzeczywistnieniu Parku Narodowego, który służyć będzie idealnym celom naszych narodów i całego świata”⁶.

Protokół Krakowski stanowił od tego czasu najważniejszy międzynarodowy akt prawny, regulujący sprawę pogranicznych parków. W dalszych pracach przyjęto następującą zasadę organizacyjno-prawną: „Park Narodowy Tatrzański zorganizowany będzie na przylegających do siebie terytoriach obu państw z wykluczeniem neutralizacji obszaru parku względnie stwarzania jakiegokolwiek kondominium.

Utworzenie Parku ma dojść do skutku aktem międzynarodowym, wyłącznie tylko o ile chodzi o ogólne postanowienie co do zamiany przylegających terytoriów na Park, natomiast cała konstrukcja i organizacja Parku po jednej i drugiej stronie granicy ma się opierać na wewnętrznych ustawach obu państw.

Ustawy powyższe mają być przygotowane na ściśle jednakowych i uzgodnionych we wzajemnym porozumieniu obu stron zasadach i o ile możliwości wniesione w jednakowym czasie do ciał ustawodawczych obu państw. W razie, gdyby w przyszłości ustawy o Parku Tatrzańskim wymagały zmian w jednym lub drugim państwie, obie strony miałyby się porozumiewać co do uzgodnienia swego stanowiska. Tego rodzaju organizacja Parku Tatrzańskiego na podstawie całkowitej tożsamości zasad i stałego porozumienia się obu Stron, jest [...] koniecznością dla zabezpieczenia należytej ochrony przyrody i interesów kulturalnych i naukowych w Parku Tatrzańskim. Organizacja ta byłaby zarazem najlepszym wypełnieniem idei zawartej w protokóle krakowskim z dnia 6 maja 1924 r.”⁷.

Takie ustawienie spraw Parku miało na celu utrzymanie całkowitej suwerenności państw na terenie parku, a jednocześnie jednakowe lub bardzo zbliżone sposoby zagospodarowanie terenów rezerwatowych (gospodarka leśna, turystyka, system dróg itp.). Takie też zasady, wypracowane w staraniach o Park Tatrzański, zachowano przy organizacji innych pogranicznych Parków Natury.

Natychmiast po podpisaniu *Protokołu Krakowskiego* polscy, czescy i słowaccy przyrodnicy podjęli intensywne starania o wprowadzenie w życie tej idei. Zainteresowani w tym byli wybitni uczeni — botanicy, zoologowie, leśnicy, geografowie, geologowie. Toteż niemal natychmiast rozpoczęto prace nad stwarzaniem programu naukowego, który byłby realizowany w nowoutworzonych Parkach Narodowych. Prace nad programem były zaawansowane, gdyż idea Parków Natury na tych

⁶ *Protokół konferencji*, dz. cyt. s. 15.

⁷ Tamże, s. 3.

terenach była od dawna formułowana i propagowana wśród przyrodników obu państw.

Wprowadzenie w życie zaleceń *Protokołu Krakowskiego* było zadaniem trudnym, szczególnie od strony organizacyjnej. Skala prac podjętych przez działaczy ochrony przyrody była ogromna. Liczne materiały archiwalne obrazujące tę działalność, zawarte są w Aktach Państwowej Rady Ochrony Przyrody (Archiwum PAN — Kraków), Archiwum Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, korespondencji między uczonymi (m.in. Archiwum Narodowe w Pradze oraz Archiwum czeskosłowackiej Akademii Nauk w Pradze). Drugą grupę źródeł stanowią materiały drukowane. Najważniejsze z nich to *Sprawozdania z działalności Państwowej Rady Ochrony Przyrody* i *Kwartalny Biuletyn Informacyjny Delegata Ministra WRiOP ds. Ochrony Przyrody* oraz czasopisma „Ochrona Przyrody” i „Wierchy”. Na ich łamach publikowano wszystkie ważniejsze dokumenty dotyczące spraw pogranicznych parków; w „Ochronie Przyrody” np. W. Goetel drukował systematycznie sprawozdania z postępów prac, najpierw Komisji Delimitacyjnej, a następnie prac nad realizacją *Protokołu Krakowskiego*. Cennym źródłem są także *Księgi Pamiątkowe* i sprawozdania ze zjazdów przyrodników — zarówno krajowych, jak i międzynarodowych.

Klasyfikując w sposób choćby najogólniejszy ogrom materiałów dotyczących parków pogranicznych, można stwierdzić, że gros czasu i wysiłku ludzi, którzy postawili sobie za cel ich stworzenie, pochłaniały trzy kwestie: prace propagandowe, wyjaśniające cel i znaczenie Parków dla zachowania piękna przyrody ojczystej, sprawy administracyjne, legislacyjne i inne konieczne do zrealizowania tej inicjatywy oraz wiele działań bardzo różnorodnego charakteru, mających na celu przewyciężenie oporów, które idea Parków napotykała z różnych stron.

Trudności administracyjne były bardzo duże i towarzyszyły organizatorom Parków przez cały okres międzywojenny. Były różnego rodzaju: prawnego (sprawy własnościowe terenów przewidzianych na Parki), organizacyjnego, społecznego, a także narodowego, raczej nawet nacjonalistycznego (akcje Niemców zamieszkujących Spisz i Podbeskidzie)⁸. One też spowodowały, że zdołano w okresie międzywojennym doprowadzić do utworzenia jednego tylko parku pogranicznego, a mianowicie Pienińskiego Parku Narodowego po stronie polskiej i Państwowego Re-

⁸ Sprawę tę oświetlił J. Zborowski w notatce z działu *Sprawy naszych Parków Narodowych pogranicznych*. „Ochr. Przyr.” T. 6: 1926 s. 105. Zreferował niektóre napaści na projekt Parku i na porozumienie z Polską w tej sprawie, przedstawiane w niemieckojęzycznej prasie wydawanej w Czechosłowacji jako próby wynarodowienia Tatr słowackich, a kwestie koniecznych wywłaszczeń jako „bolszewizowanie” inicjatyw i przedsięwzięcia turystycznych. Niemieckie stronnictwo spiskie urządziło nawet wiec w Kieżmarku jako wyraz protestu przeciw powstaniu Parku.

zerwatu w Pieninach po stronie słowackiej. Problemy organizacyjne, aczkolwiek bardzo ważne, stanowią jednak odrębną kwestię i wymagają szerszego omówienia. Ich pobieżne nawet rozwikłanie zajęłoby ogromną ilość miejsca, a przede wszystkim rozproszyło uwagę na sprawy bardzo różnej wagi i znaczenia, co spowodowałoby zagubienie problemu kształtowania się naukowych koncepcji funkcjonowania Parków Narodowych na terenach pogranicznych.

Zadania badawcze dla rezerwatów były elementem najważniejszym, im podporządkowywano działania organizacyjne. Poglądy naukowe na ochronę przyrody i jej zasięg decydowały o wyborze miejsc na obszary chronione, o wewnętrznej strukturze i organizacji Parków i ich regulaminach oraz o kształcie przygotowywanych ustaw (m. in. o ochronie przyrody w Polsce i Czechosłowacji). Już sam sposób rozwiązania wspomnianego sporu granicznego dowodził rzeczowego rozpatrzenia naukowego, przyrodniczego punktu widzenia przy rozwiązywaniu kwestii politycznych. Takie podejście do sprawy sugerowała bowiem już w roku 1922 Państwowa Komisja Ochrony Przyrody (odpowiednik Państwowej Rady Ochrony Przyrody w latach 1920—1925) w memoriale skierowanym do Komisji Granicznej MSZ⁹. Przygotowany z inicjatywy W. Goetla *Memoriał* przypomina, że Jaworzyna Spiska stanowi bezcenny obszar przyrodniczy, na którym od dawna jest rezerwat. Jest to całkowicie dziewicza część Tatr i stanowi ostoję ginących gatunków, m. in. kozic, głuszców, niedźwiedzi i świstaków. Było też to rozwiązanie próbą organizacyjnego potwierdzenia ważnej zasady badawczej, którą polscy przyrodnicy lansowali na swoich powojennych zjazdach i która znalazła ostateczne sformułowanie na I Zjeździe Fizjografów Polskich (Kraków, styczeń 1924 r.), a mianowicie, iż należy tak organizować pracę i stosunki międzynarodowe, aby można było zachować niepodzielność krain geograficznych niższego rzędu i niepodzielność dawnych obszarów prac fizjograficznych¹⁰.

Koncepcja Parków, zakres ochrony, sposób użytkowania lasów, prace przygotowawcze prowadzone przed utworzeniem rezerwatów, a wreszcie przyszłe zadania, jakie Parki miały spełnić, wymagały wielostronnych dyskusji i uzgodnienia poglądów na ochronę przyrody, prezentowanych tak przez polskich, jak czeskich i słowackich uczonych. Toteż bardzo szybko, już w dniach 8 i 9 grudnia 1925 r. zorganizowano w Krakowie konferencję naukową gromadzącą uczonych obu krajów. Na konferencji byli obecni: ze strony Polskiej — Walery Goetel, geolog — profesor Akademii Górniczej w Krakowie; Michał Siedlecki — zoolog — profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego; Marian Sokołow-

⁹ *Memoriał Państwowej Komisji Ochrony Przyrody w sprawie Jaworzyny*. „Ochr. Przyr.” T. 3: 1922 s. 93.

¹⁰ *Pierwszy Zjazd Fizjografów Polskich w Krakowie*. Kraków 1924. Nakł. PAU s. 6 (referat J. Smoleńskiego).

ski, botanik — asystent, Stanisław Sokołowski, leśnik — profesor i Wł. Szafer, botanik profesor z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z Czechosłowacji przyjechali: Karel Domin, botanik — profesor Uniwersytetu Karola w Pradze; Viktor Dvorský, geograf — profesor Politechniki w Pradze; Jiří Janda — konserwator przyrody przy Ministerstwie Oświaty w Pradze; Radim Kettner, geolog — profesor Politechniki w Pradze. Była to więc grupa uczonych o ustalonych poglądach na problemy ochrony i niemałych zasługach na tym polu. Reprezentowali oni ponadto instytucje społeczne i naukowe swoich krajów, zasłużone dla ruchu ochrony przyrody w Polsce i Czechosłowacji. Polacy występowali w imieniu Komisji Fizjograficznej PAU, Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, Polskiego Towarzystwa Botanicznego i Polskiego Towarzystwa Geologicznego (Komisja Ochrony Przyrody była organizatorem i współgospodarzem konferencji). Czescy uczeni reprezentowali: Czeską Akademię Nauk, Czesko-Słowackie Towarzystwo Botaniczne, Czesko-Słowackie Towarzystwo Geologiczno-Mineralogiczne, Czesko-Słowackie Towarzystwo Geograficzne i inne.

Uczestnicy konferencji stanowić będą w okresie międzywojennym trzon niestrudzonego kolektywu, zajmującego się realizowaniem idei pogranicznych Parków Narodowych. Dojdą do nich jeszcze J. Volkostawohorský, K. Šimani i J. Ronbal z Czechosłowacji, ale duszą zespołu, jego animatorem i organizatorem był od początku Walery Goetel¹¹.

Zadaniem konferencji krakowskiej było: „[...] ustalenie orzeczenia naukowego co do projektowanych na pograniczu polsko-czesko-słowackim parków pierwotnej natury (Parków Narodowych)”¹². Konferencja ta poprzedzona była zebraniem przedstawicieli władz państw zainteresowanych i ekspertów obu stron, zwołanym staraniem delegacji polskiej i czeskosłowackiej przy Międzysojusznictwej Komisji Delimitacyjnej jeszcze we wrześniu 1924 r. w Zakopanem. Starannie przygotowane przez uczonych stało się pierwszym forum wymiany poglądów. W *Protokół konferencji* (krakowskiej) czytamy, że zebranie zakopiańskie doprowadziło do: „zgodnego ustalenia planu akcji w sprawie pogranicznych parków przyrody, na zasadzie którego w jednym i drugim państwie

¹¹ Uczony ten opublikował ogromną ilość artykułów, szczególnie na łamach „Wierchów” (W. Goetel: dz. cyt., s. 307: *Bibliografia*), propagujących akcję międzynarodowych Parków. Również wypowiadał się na wszystkich prawie zjazdach przyrodników krajowych i zagranicznych na ten temat. (Do tej sprawy wróć jeszcze w dalszej części artykułu). Jego niestrudzony wysiłek organizacyjny obrazuje korespondencja z Radimem Kettnerem, geologiem z Pragi, prowadzona w latach 1924—1937. Ustředni Archiv Československé Akademie Věd, sygn. IIB. — *Radim Kettner*.

¹² *Protokół Konferencji*, dz. cyt. s. 1.

przeprowadzono szereg prac, zmierzających do utworzenia projektowanych parków przyrody. Prace te objęły zarówno czynniki rządowe w jednym i drugim państwie, jak także czynniki społeczne. W toku akcji wyłoniły się po jednej i drugiej stronie rozmaite trudności, pochodzące częściowo z fałszywego poinformowania opinii publicznej, częściowo ze sprzecznych ze sobą lokalnych interesów. Trudności te wpłynęły niekorzystnie na szybkość i sprawność akcji.

Wobec powyższego stanu rzeczy Polska Akademia Umiejętności i Czeska Akademia Nauk ujęły inicjatywę w swoje ręce, ażeby drogą ścisłego orzeczenia fachowego wyjaśnić czynnikom rządowym oraz społecznym w jednym i drugim państwie istotny charakter projektowanych parków pierwotnej przyrody i wyjaśnić tą drogą nieporozumienia i usunąć istniejące trudności¹³.

W dokumencie, sformułowanym na konferencji w Krakowie, będącym w pewnej mierze dojrzałym programem naukowym przedstawionym przez działaczy na rzecz utworzenia pogranicznych parków, stwierdzono: „projektowane parki przyrody na pograniczu polsko-czechosłowackim mają być dziełem wspólnym kulturalnego wysiłku obu państw i służyć wyższemu celom i ideałom”¹⁴. Ta deklaracja jasno pokazuje, że przy formułowaniu wniosków i planów zagospodarowania rezerwatów liczyły się osiągnięcia naukowe i doświadczenia organizacyjne obu państw przystępujących do wspólnej akcji.

Ruch ochrony przyrody rozwijał się w Polsce, w Czechach i na Słowacji na początku wieku XX podobnie jak na świecie oraz podejmował problemy ważne dla każdego kraju. Tak się złożyło, że obszary objęte obecnie programem parków pogranicznych, były w końcu XIX i początkach wieku XX terenem eksploracji uczonych polskich i węgierskich (częściowo austriackich i innych), a nie czeskich. Dostyc szczególnie problemy te przedstawił Ivan Bohuš w serii artykułów¹⁵. Zaletą tych opracowań jest objęcie analizą literatury, szczególnie czasopiśmiennictwa węgierskiego — dla nas w dużej mierze trudno dostępnego. Współpraca polsko-czeska zaczęła się dopiero po pierwszej wojnie światowej. Współpraca ze Słowacją w dziedzinie ochrony Tatr miała w Polsce dłuższą tradycję, a w 1912 r. na forum PTT — Sekcja Ochrony Tatr postulowano iż: „[...] należałoby wejść w ścisłe porozumienie z tatrzańskimi towarzystwami słowackimi, ażeby w ten sposób przeprowadzić skuteczną ochronę całych Tatr. W tym celu można by przesłać tym To-

¹³ Tamże, s. 2.

¹⁴ Tamże, s. 2.

¹⁵ I. Bohuš: *Ochrana Tatranskej prírody pred rokom 1918*. W: *Sborník prác o Tatranskem Národnom Parku*. R. 3: 1959 s. 186—203; tenże: *Ochrana Tatranskej prírody v rokach 1918—1945*. Tamże: R. 6: 1963 s. 104—121; tenże: *Ochrana prírody pred zriadením Tatranského národného Parku*. Tamże: R. 14: 1972 s. 185—205.

warzystwom w przekładzie niniejszy *Memoriał*, uzupełniając go nadto motywami. Pożądaniem by był zainicjowanie wspólnej konferencji w sprawie ochrony Tatr”¹⁶. Państwowa Rada Ochrony Przyrody od początku swego istnienia popierała współpracę z Czechosłowacją. W 1922 r. na V Zjeździe podjęto uchwałę o nawiązaniu kontaktów z czechosłowackim Urzędem Ochrony Przyrody, celem utworzenia polsko-słowackiego parku natury w Tatrach¹⁷. W Czechosłowacji pierwsza większa informacja o ruchu ochrony przyrody w Polsce — to artykuł Jaromira K l i k i: *O ochrání přírody w Polsce*¹⁸. Każda grupa uczonych wniosła do tej współpracy swoje osiągnięcia i tradycje, których poznanie ułatwi nam analizę naukowych założeń, na których opierali się organizatorzy parków pogranicznych.

Czeskie poglądy na ochronę przyrody, problemy, jakie były uważane za pierwszoplanowe, możemy poznać z wypowiedzi botaników, leśników, geologów, a także inżynierów i ekonomistów. Przeglądem tych wypowiedzi, może najpełniejszym dla początków XX wieku, były łamy założonego w 1904 r. czasopisma „Krása našeho domová”. Był to organ specyficznie czeskiego towarzystwa pod nazwą „Svaz českých spolků okrašlovacích v králeství Českem”. Towarzystwa, zrzeszone w tej unii, stawiały sobie za cel krzewienie wiedzy o zabytkach kultury narodowej, także przyrody żywej i martwej w Czechach. Czescy uczeni starali się powiązać idee ochrony przyrody z rozbudzaniem w szerokich kręgach społecznych zainteresowaniem światem roślin i zwierząt, zamiłowaniem do ich hodowli i poszanowania całej przyrody. Starano się także wpajać dbałość o zieleni miast, o urodę osiedli i schludność wsi. Charakterystycznymi dla tego nurtu są artykuły F. S t r e j c e k a — *Svatopluk Čech o přírode jako učitelce*¹⁹, poświęcony problemowi rozbudzenia zamiłowań przyrodniczych u dzieci miejskich, czy też prof. B. N ě m e c a — *Květiny a děti*,²⁰ postulującego uczenie poszanowania dla przyrody przez rozwijanie od najmłodszych lat zamiłowań ogrodniczych. Ten sam autor ogłosił w 1909 r. artykuł *Najpámatnější Pražské stromy*, będący opisem najcenniejszych egzemplarzy drzew zachowanych w zieleni Pragi. O zieleni miejską w Czechosłowacji upominał się już w 1905 r. L. Jeřábek w artykule *Laská k stromu a květině jinde i u nás*²¹.

¹⁶ *Memoriał w sprawie ochrony Tatr przedstawiony przez SOT Wydziałowi Głównemu PTT*. Cyt. wg. B. Wigilew: *Ochrona Tatr. Działalność Sekcji Ochrony Tatr Towarzystwa Tatrzńskiego*. „Ochr. Przyr.” T. 1: 1920 s. 39—57, cyt. s. 41.

¹⁷ *Sprawozdanie z V Zjazdu PROP*, „Ochr. Przyr.” T. 3: 1923 s. 117. Również Zjazd Polskich Fizjografów opowiedział się za nawiązaniem współpracy polsko-słowackiej w zakresie ochrony Tatr. *Pierwszy Zjazd*, dz. cyt. s. 5.

¹⁸ „Krása našeho domova” (cyt. dalej „Krása”) 1926 s. 139—140.

¹⁹ „Krása” 1910 s. 43.

²⁰ „Krása” 1909 s. 8.

²¹ „Krása” 1905 s. 1, 21, 54, 186.

Przykładem skuteczności takich oddziaływań może być uchwała podjęta na III Zjeździe czeskich miast w 1909 r., w której uznano konieczność ochrony zieleni i naturalnych zbiorowisk roślinnych przy rozbudowywaniu miast²².

Problematyka ochrony przyrody z pozycji naukowych także znajdowała swoje miejsce w tym czasopiśmie. Na łamach „Kráša” podejmowano wiele wątków z tej dziedziny. Nawiązywano do idei ochrony zabytków przyrody w myśl postulatów H. Conventza²³, podawano definicję zabytku, a tym samym zakres obiektów podległych ochronie i starano się te idee przybliżyć szerokim kręgom społecznym²⁴. Podnoszono problemy inwentaryzacji zabytków przyrody²⁵, a także podjęto dyskusję nad przyszłym kształtem ustawy o ochronie przyrody i nad koniecznością zakładania parków narodowych²⁶. Z uwagi na większe zaawansowanie gospodarcze Czech zauważano i poruszano kwestię zagrożeń, jakie niesie współczesna technika, a przede wszystkim wpływ prac hydrotechnicznych i melioracji na zanikanie siedlisk pięknych zbiorowisk roślin wodnych i nadbrzeżnych²⁷ oraz problem zanikania wielu gatunków w związku z rozbudową miast²⁸. Prowadzono także wielką akcję, postulując ochronę terenów źródliskowych Łaby²⁹.

Ważnymi wypowiedziami w kwestii ogólnych zadań ochrony przyrody są artykuły Jana Emlera — *Podstata našeho ochranného hnutí* (1910) i Jana Svatopluka Procházkí — *Několik poznámek k ochra-*

²² Notatka o tym „Kráša” 1909 s. 17.

²³ J. Klika: *Ochrána přírodních památek*. „Kráša” 1905 s. 3—6, 122—125.

²⁴ Br. Jedlička-Brodský: *Přírodní památky a jejich záchrana*. „Kráša” 1908 s. 117. Jest to referat na Zjeździe Svazu českých okrašlovacích, poświęconym ochronie przyrody.

²⁵ J. Sochor: *Souspis přírodních památek. Akce dotazníková*. „Kráša” 1910 s. 232.

²⁶ Luboš Jeřábek postulował utworzenie Parku Narodowego w Czechach na sejmie krajowym w 1911 r. Zob. „Kráša” 1911 s. 142. Również Jeřábek opracował wnioski do Ustawy — *Navrh v příčině vydání zákona na ochranu přírodních a krajinných památek v kralovství Českém*, „Kráša” 1909 s. 10—13. Podaje w niej w punkcie 1 definicję zabytku przyrody. Zalicza do nich także nabrzeża rzek, cieki wodne, rośliny typowe dla danego regionu oraz zabytki etnograficzne podkreślające charakter krajobrazu.

²⁷ H. Maldmayer: *Několik myšlenek k otázce úpravy vod*. „Kráša” 1911 s. 21, 37; L. Jeřábek: *Úprava vodotoku a krása krajinná*. „Kráša” 1912 s. 35; tenże: *Upravání Vltavy nad Prahem a ohrožená zde krása krajinná*. „Kráša” 1920—1921 s. 4, 27.

²⁸ *Pustošení přírody okoli Pražského*. „Kráša” 1910 s. 112; autor wylicza rośliny, które zanikają na skutek zrywania, handlu i pustoszenia przez zbieraczy. Są nimi: *Anemone silvatica* L., (*silvestris*), *Adonis vernalis* L., *Corydalis* sp. Med. *Dictamnus* sp. L., *Lilium martagon* L., *Stipa pennata* L.

²⁹ G. Danek: *Střední Labe, jeho flora a regulace*. „Kráša” 1912 s. 25, 39; J. Obenberger: *Několik slov ku projektované labské rezervaci*. „Kráša” 1913 s. 110; G. Danek: *Ještě k otázce osudu polabí*. „Kráša” 1914 s. 6.

nie přírody (1910)³⁰. Procházka wypowiedział się niejednokrotnie na łamach „Krásy” na temat naukowych podstaw ochrony³¹. Prace tego uczonego, pierwszego wykładowcy ochrony przyrody na Uniwersytecie Karola IV w Pradze (od 1918 r.), były w pewnym sensie zbieżne i treściowo, i ze względu na oddźwięk społeczny z artykułem M. Raciborskiego *Zabytki przyrody*, opublikowanym w 1909 roku w „Ateneum Polskim”.

Procházka przedstawił tezę, że w ostatnim stuleciu została naruszona równowaga między człowiekiem a jego środowiskiem. Walka i podporządkowywanie sobie przyrody, naturalne w pierwszych okresach rozwoju cywilizacji, przybrało ostatnio zatrważające rozmiary i naruszyło harmonijny rozwój ludzkości. Ochrona przyrody — to konieczna na obecnym etapie rozwoju cywilizacji technicznej działalność, której celem jest zapobieżenie zbyt drastycznym naruszeniom równowagi. Jeżeli człowiek nie podporządkuje swojego działania tej konieczności, to czeka ludzkość perspektywa całkowitej zagłady świata żywego — perspektywa świata, w którym rośliny i zwierzęta będzie się oglądać w Muzeum, a produkcja rolnicza stanie się niemożliwa. Wątek ten będzie w przyszłości kontynuowany przez K. Domina w jego ogólnych rozważaniach o ochronie przyrody³².

Ważnym wystąpieniem Procházki był referat wygłoszony na V Zjeździe Przyrodników i Lekarzy w Pradze w czerwcu 1914 r. Ukazywał on postępy ochrony przyrody na świecie, a szczególnie ich związek z nowo powstającymi dyscyplinami biologii, np. biocenologią³³. Do tego artykułu nawiążą czescy działacze ochrony przyrody w latach powojennych.

Po pierwszej wojnie światowej problematyka ochrony na łamach „Krásy” nasiliła się, przede wszystkim w związku ze zniszczeniami wojennymi i nowymi zadaniami, związanymi z powstaniem państwa czechosłowackiego. Pojawiają się także zagadnienia ochrony przyrody na Słowacji, których przed tym nie poruszano. Wspólne państwo stawia przed czasopiśmie zadanie rozszerzenia obszaru zainteresowań. Wraz z zagadnieniami związanymi z ruchem ochrony przyrody na Słowacji

³⁰ „Krása” 1910 s. 4—11; cel ruchu ochrony przyrody przedstawia następująco: „Ukolem ochrány domoviny je zachovati co možno nejvice bez porušení celek, v jakém dochovala se našim dnům celá kůra zemská i se všemi produkty organické tvůrči činnosti přírody i lidí zachovali tedy celek, netřístiti jej dla uméleckých památek, přírodných památek, nebo jejich tříd, geologických útvorů, zvirata, rostlin”. (s. 4); artykuł J. S. Procházki — „Krása” 1911 s. 41—42.

³¹ J. Procházka: *Něco o ochránie přírody*. (art. polemiczny) „Krása” 1911 s. 120; tenże: *Některe drobnosti z ochrány rostlin*. „Krása” 1913 s. 55; tenże: *Nejdůležitější ochráněné přírodní oblasti světa*. „Krása” 1914 s. 88.

³² K. Domin: dz. cyt.

³³ J. Procházka: *Moderní hnutí pro zakládání rezervací*. „Krása” 1914 s. 127.

pojawia się problematyka karpacka, a szczególnie Tatr i ich ochrony. Najobszerniej problemy te przedstawił J. Bayer w 1922 r.³⁴

Zagadnienia ochrony przyrody na Słowacji były aktualne już od połowy wieku XIX, ale ustawiano je na początku w nieco odmiennym kontekście niż w Polsce i Czechach. Był to w pierwszym okresie ruch związany z przebudzaniem się świadomości narodowej i szczególną rolą, jaką przypisywano Tatrom jako rzekomej kolebce Słowiańszczyzny. Zagadnienia te znalazły swoje odbicie w piśmiennictwie, np. na łamach czasopisma „Pešťbudinské vedomsti”, szczególnie w latach 1861—1870. Ciekawie przedstawiła tę problematykę Z. Bik, opierając się na archiwaliach Maticy Słowackiej i piśmiennictwie okresu³⁵. Dopiero w latach późniejszych słowackie kręgi przyrodników włączyły się do światowego ruchu ochrony przyrody, opartego na naukowych podstawach. W 1921 r. powstaje czasopismo „Krásy Slovenska”, w którym zagadnienia ochrony są bogato prezentowane. Jednakże problem ochrony Tatr jako zadania kulturalnego i naukowego, stojącego przed narodami słowiańskimi, pozostał dosyć ważny w poglądach czeskich i słowackich działaczy ruchu ochrony przyrody i został przez K. Domina przeniesiony do rozważań i dyskusji związanych z pogranicznymi Parkami Natury.

Wspomniany już artykuł J. Bayera jest przedrukiem referatu wygłoszonego na I Zjeździe Czeskiego Towarzystwa Botanicznego w dniu 31 października 1921 r. Zawiera on gruntowny program działalności ruchu ochrony przyrody, oparty o analizę potrzeb i zagrożeń przyrody Słowacji. Podejmuje dyskusję nad definicją rezerwatu z punktu widzenia celów, jakie stawia się przed terenami ochronnymi. Cele te są formułowane w kategoriach naukowych, chociaż nie pomija się potrzeb turystyki i gospodarki narodowej. Ochrona przyrody górskiej zajmuje w tym referacie pokaźne miejsce. Zadania, jakie stoją przed parkami natury, są oparte o osiągnięcia biocelologii. Autor stawia pod znakiem zapytania celowość małych rezerwatów, które muszą ulec presji gospodarki ludzkiej i widzi sens chronienia albo pojedynczych okazów — prawdziwych pomników natury albo dużych obszarów tworzących Park Natury. Podkreśla znaczenie takich parków dla nauki. Tatry, szczególnie Tatry Wysokie, są na pierwszym miejscu wśród terenów wytypowanych do powstania Parku Narodowego.

Jest rzeczą znamioną, że wiadomości o polskich osiągnięciach w dziedzinie ochrony przyrody aż do roku 1924 nie znajdowały miejsca na łamach „Krásy”. Dopiero seria notatek Jaromira Kliki³⁶ przybliżyła

³⁴ A. Bayer: *Ochrána prírody na Slovensku*. „Krása” 1922 s. 11—13, 23—26.

³⁵ Z. Bik: *Ochrana przyrody (Z dziejów współpracy polsko-słowackiej w w. XIX)*. „Tygodnik Powszechny” 1979 nr 33 s. 4.

³⁶ „Krása” 1924 s. 111—112; 1925 s. 113; J. Klika: *O ochráně přírody v Polsku*, dz. cyt.; tenże: *O ochráně přírody v Polsku*. „Krása” 1928 s. 135; tenże: *Ochrána přírody v Polsku w 1932 r.* „Krása” 1933 s. 72. Pojawiają się także re-

szerszym kręgom czeskiego społeczeństwa osiągnięcia i zamierzenia polskich działaczy ochrony przyrody. Był to bez wątpienia wynik zacieśniającej się współpracy przy tworzeniu parków pogranicznych.

Polski ruch ochrony przyrody, począwszy od programowego wystąpienia Mariana Raciborskiego (artykuł *Zabytki przyrody*)³⁷, w którym określił on naukowe cele tej nowej dziedziny, opierał swoje działanie na najnowszych zdobyczach nauki. Zainteresowanie górami, zwłaszcza Tatrami, było również bardzo duże w naszym kraju i sięgało lat sześćdziesiątych poprzedniego stulecia. Wtedy to polskie kręgi uczonych preferowały znaną ustawę ochronną, obejmującą dwa gatunki zwierząt tatrzańskich³⁸. Motywem ich ochrony, obok rzadkości występowania i tendencji do malenia zasięgu, był postulat zachowania całości przyrody Tatr oraz niedopuszczenie do jej zubożenia i wypadnięcia typowych gatunków z biocenozy.

Dzieje polskich dokonań na polu ochrony przyrody były już przedmiotem wielu opracowań³⁹. Na tym miejscu warto jednak przypomnieć niektóre cechy charakterystyczne myśli ochroniarskiej w naszym kraju, stanowiące o jej oryginalnym wkładzie w dorobek światowego ruchu. U podstaw tworzonych w latach powojennych programów licznych

cenzie polskich książek z ochrony przyrody i przeglądy czasopisma „Ochrona Przyrody”. Klika wspomina także o A. Wodziczce i jego koncepcjach fizjotaktyki. Systematycznie ukazują się sprawozdania z postępów prac nad parkami pogranicznymi. Publikuje się na łamach „Krásy” najważniejsze referaty, wygłaszane przez uczonych czeskich i słowackich na zjazdach międzynarodowych, m.in. referat Domina z 1929 r. „Krása” 1930 s. 18.

³⁷ „Ateneum Polskie” 1909 s. 38—47.

³⁸ Ustawa z roku 1868 — „Względem zakazu łapania, wytopiania i sprzedawania zwierząt alpejskich, właściwych Tatrom, świstaka i dzikich kóz”, opracowana była przez działaczy Komisji Fizjograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. W. Szafer: *Zarys historii ochrony przyrody w Polsce*. W: *Ochrona przyrody i jej zasobów*. Praca zbior. Red. W. Szafer. Kraków 1965 s. 62.

³⁹ Podstawowe materiały zebrane są w pracy W. Szafera, dz. cyt. Kolejne opracowania *Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego*. Praca zbiorowa. Red. W. Michajłow, K. Zabierowski. Warszawa 1979; *Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka*. Praca zbiorowa. Red. W. Szafer (W. Michajłow) Warszawa 1973, zawierają także obszernie rozdziały historyczne pióra A. Leńkowej (1979) i W. Szafera (1973). Rysy historyczne są zamieszczane w opracowaniach dotyczących poszczególnych Parków Narodowych patrz: W. Goetel: *Dzieje realizacji*, dz. cyt., oraz W. Szafer: *Historia utworzenia na Babiej Górze Parku Narodowego*. W: *Babiogórski Park Narodowy*. Praca zbior. Red. W. Szafer. Kraków 1963 i uwagi historyczne w S. Smólski: *Pieniński Park Narodowy*. Kraków 1960. Wyd. Zakładu Ochrony Przyrody. Ostatnio ukazała się pozycja *Studia z dziejów ochrony przyrody w Polsce*. Praca zbiorowa. Red. J. Babcz, W. Grębecka, Z. Wójcik. Warszawa 1985 oraz dwa zbiory szkiców popularyzujących historię ochrony przyrody w Polsce A. Leńkowa: *Zacząto się od świętego gaju*. Warszawa 1981 i tejże; *Aby świat nie stał się pustynią*. Warszawa 1981.

parków narodowych i rezerwatów leżały także badania i założenia teoretyczne biocelologii, zakładające tworzenie dużych, kompleksowych obszarów ochronnych, dających możliwość rozwoju roślinności i świata zwierzęcego bez ingerencji człowieka, możliwość obserwacji naturalnych procesów w przyrodzie. Jednym z ważnych postulatów było oparcie gospodarki zasobami leśnymi na badaniach prowadzonych w rezerwach leśnych. Jednym z najwybitniejszych przedstawicieli tego kierunku był Stanisław Sokołowski, twórca programu naukowego dla Parku Narodowego w Tatrach, programu przyjętego następnie jako podstawa do pracy przy organizacji parku tatrzańskiego na granicy polsko-słowackiej i uznanego za wzorcowy dla innych górskich parków natury⁴⁰.

Najważniejszymi problemami są dwie kwestie poruszane przez polskich przyrodników. Pierwsza — to funkcjonowanie Parku Narodowego jako wielkiego, naturalnego laboratorium, w którym rozwiązuje się wielorakie problemy naukowe; druga — to zachowanie pierwotnego krajobrazu niektórych zakątków kraju.

Na temat funkcjonowania parku jako warsztatu pracy dla uczonych różnych specjalności wypowiedziało się wielu przyrodników. Na tym miejscu chciałabym wypunktować trzy tezy, oddając głos samym uczonym. January Kołodziejczyk już w 1917 r. podnosi, iż „żywe laboratorium” gwarantuje możliwość rozwiązywania problemów, które wyłonią się dopiero w toku rozwoju nauki. Pisze on: „[...] mają jeszcze zabytki przyrody, a stąd i parki natury doniosłe znaczenie pedagogiczne i naukowe [...] dają one możliwość badań nad przyrodą pierwotną i nieoceniony dowodowy materiał do rozstrzygnięcia wielu spornych zagadnień geografii, wpływu krajobrazu na człowieka i innych. Postęp nauki polega nie tylko na wielkich odkryciach, ale i częstej zmianie zagadnień; w imię więc przyszłości należy zachować te tajniki, których dziś nie znamy, koło których przechodzimy obojętnie, ale które dla badaczy przyszłych pokoleń mogą mieć znaczenie wprost nieocenione”⁴¹.

Inny punkt widzenia podkreśla Władysław Szafer. Szczególną uwagę przywiązuje on do obserwowania procesów stopniowego dziczenia przyrody, pozostawionej bez ingerencji człowieka, a więc procesowi sukcesji. Ścisła obserwacja tych procesów wymaga dokładnego zarejestrowania stanu wyjściowego, to znaczy dokładnego opisu roślinności i świata zwierzęcego w chwili objęcia danego obszaru ochroną. Temu celowi służą szczegółowe badania florystyczne, faunistyczne, geologiczne i inne

⁴⁰ S. Sokołowski: *Tatry jako Park Narodowy*. Kraków 1923. Wyd. PROP nr 4. O przyjęciu pracy Sokołowskiego jako podstawy do opracowania terytorium Parku wspomina się w *Pro:okół konferencji*, dz. cyt. s. 4.

⁴¹ J. Kołodziejczyk: *Zabytki przyrody*. Warszawa 1917 2 wyd. Warszawa 1922. Nakł. PTK. cyt. s. 21.

terenów przyszłych rezerwatów. Takie badania były prowadzone z inspiracji PROP przez wielu uczonych i prowadziły one do ustalania walorów przyrodniczych przyszłych Parków Narodowych i najważniejszych obiektów ochrony⁴².

Obserwacje procesów sukcesji winny być prowadzone przez wiele lat ujednoliconymi metodami, co pozwoli na zrozumienie mechanizmów rozwoju biocenozy. W Szafer pisze na ten temat: „W planowo przeprowadzonej pracy obserwacyjnej nad procesem dziczenia rezerwatów zupełnych [...] widzę jedno z najdonioślejszych zadań naukowych, którego dokonać muszą złączone i planowe wysiłki botaników, zoologów i leśników. Nietykalkość terenu rezerwatu zupełnego zagwarantowana po wsze czasy uczyni te badania niejako niezależnymi od czasu ich trwania, gdyż obserwacje przez nasze pokolenie rozpoczęte i prowadzone będą nieprzerwanie przez pokolenia następne aż doprowadzą do względnego końca, czyli do rozpoznania obrazu względnej równowagi życiowej, jaka kiedyś w zbiorowisku puszczy zaistnieje, jako efekt końcowy tych przemian i faz przejściowych, które przeżyje las ten w długim okresie swego dziczenia”⁴³.

Znaczącą rolę rezerwatów dla racjonalnej gospodarki leśnej omawia wspomniany już Stanisław Sokołowski: „Zasadnicze objawy życia zwartej gromady drzew spotkać i badać można tylko w lesie pierwotnym i dopiero na podstawie tych badań kształtować las nowoczesny, dostosowany w swym układzie do potrzeb gospodarki. A więc odradza nie się puszczy udzieli ważnych wskazówek jak postępować należy przy odnawianiu drzewostanu; badanie rozkładu próchnicy i stanu górnych warstw gleby może być miarodajne w jej pielęgnowaniu; badania przyrostu i jakości drewna wyjaśnią wiele kwestii w dziale trzebieży i pielęgnowania drzewostanu i spostrzeżenia nad współżyciem rozmaitych gatunków mieszanych będą miarodajne w zakładaniu i pielęgnowaniu drzewostanów mieszanych. W ogóle studia nad życiem lasu pier-

⁴² Konieczność prowadzenia prac dokumentacyjnych na terenach rezerwatów podkreślał już M. Raciborski (dz. cyt.), a także J. Procházka: *Nékolik poznámek*, dz. cyt. Sekcja botaniczna I Zjazdu Fizjografów polskich uchwaliła następujący wniosek, dotyczący dokumentacji: „Ze względu na postępujące w niesłychanie szybkim tempie niszczenie roślinności pierwotnej, koniecznym jest mianowanie botanika fizjografa, któryby zbierał pod kierunkiem Kom[isji] Fizjograficznej] materiały z największej zagrożonych stanowisk. Jeśli się tego nie uzyska, to Flora Polska będzie miała poważne luki, które się już w przyszłości nie dadzą zapełnić” I Zjazd dz. cyt. s. 16. Na łamach „Ochr. Przryr.” problem ten w odniesieniu do faunistyki podnosi A. Jakubski (*Rola zoologii w zadaniach ochrony przyrody*. T. 4: 1924 s. 3), stwierdzając, iż zoologia, a przede wszystkim faunistyka są nie przygotowane do prac nad rozwiązaniami prawnymi, dotyczącymi wyznaczenia gatunków do ochrony. Te prace pilnie stoją przed zoologami.

⁴³ W. Szafer: *Uwagi o celach i organizacji badań naukowych w polskich parkach natury*. „Ochr. Przryr.” T. 3: 1922 s. 12.

wotnego wprowadziłyby leśników naszych na nowe tory i usunęłyby niektóre szablonowe, z prawami przyrody niezgodne, poglądy”⁴⁴.

Drugą ważną funkcją, którą miałyby spełniać Parki Narodowe jako obszary duże, obejmujące pewne całości geograficzne, jest odtworzenie krajobrazu regionu, w którym powstały. Wszystkie razem powinny dać obraz przyrody polskiej. Każdy z nich reprezentuje inną krainę geograficzną. Trafnie wyraził tę myśl Marian Sokołowski: „Polska, posiadająca tyle dziedzin klimatycznie i krajobrazowo odrębnych, tyle przebiegających przez jej obszar linii florystycznych, powinna posiadać również w każdej ze wspomnianych dziedzin podobny (jak w innych krajach — W. Gr.) park natury. Z tego też względu koniecznym jest wydzielenie obszarów ochronnych w górach wysokich (Tatry, Karpaty Wschodnie), w górach średnich (Karpaty Zachodnie, Góry Świętokrzyskie, Pieniny), w dzielnicy stepowej (Podole), na niżu (Białowieża), w krainie jezior, wreszcie na wybrzeżu morskim. Każdy z tych obszarów powinien obejmować charakterystyczne dlań krajobrazy, zbiorowiska roślinne i zwierzęce, typy gleb, tak, aby całość dawała pojęcie o przyrodzie danej okolicy”⁴⁵.

Znaczenie zachowania pierwotnych krajobrazów dla kultury narodowej podnosił już Kołodziejczyk: „Prócz okazów przyrodniczych pojedynczych należy zachować całe krajobrazy w postaci parków natury [...]. Każdy charakterystyczny krajobraz w Polsce winien być zachowany. Przemiany krajobrazu odbywają się bardzo szybko — niejedne charakterystyczne cechy są już prawie szczątkowe, jeszcze lat kilkanaście, a zginą zupełnie bez śladu [...]. Wraz ze zniknięciem krajobrazu polskiego zostanie na zawsze tajemnicą dla przyszłych pokoleń wiele zagadnień naszej kultury, która jest odbiciem tych sił przyrody, wśród której żyjemy i rozwijaliśmy się od wieków”⁴⁶.

Podnoszone przez polskich uczonych problemy ochrony przyrody, których egzemplifikacją były cytowane wypowiedzi, niejednokrotnie przedstawiano w wielu dokumentach, obrazujących poglądy, stanowisko i zadania przyrodników w nowo organizowanym państwie. One też niewątpliwie zaważyły na treści dokumentu opracowanego na konferencji w 1925 roku. Rejestr problemów i proponowany sposób ich rozwiązywania wykazują pewną zbieżność *Protokołu konferencji* z treścią uchwał PROP czy Zjazdu Fizjografów. Przewodnictwo Polski w naukowym opracowywaniu koncepcji parków pogranicznych podkreślał np. Karel Domin w swoim wykładzie *Ochrona przyrody ze stanowiska biologa*,

⁴⁴ S. Sokołowski: *O potrzebie zakładania rezerwatów leśnych*. „Ochr. Przyr.” T. 1: 1920 s. 22—24. Podobne problemy poruszył L. Jeřábek: *Naše lesy*. „Krása” 1922 s. 7.

⁴⁵ M. Sokołowski: *Chrońmy przyrodę ojczystą i jej zabytki*. Kraków 1924. Wyd. PKOP nr 6 s. 6.

⁴⁶ J. Kołodziejczyk: dz. cyt. s. 19—20.

wyłoszonym w 1934 r. w Krakowie, gdzie przebywał jako gość polskich przyrodników⁴⁷.

Mimo różnych doświadczeń i różnych problemów, jakie były istotne dla ruchu ochrony przyrody w obu krajach (między innymi Czesi zwracali więcej uwagi na problemy industrializacji i urbanizacji oraz bardziej podkreślali ścisły związek ruchu ochrony przyrody z ogólną kulturą społeczeństwa, a także rozwijali koncepcję ochrony przyrody jako koniecznego etapu cywilizacji technicznej) poglądy uczonych były w wielu punktach podobne. Szczególnie bliskie były opinie na temat roli Parków Narodowych dla nauki oraz ich organizacji i funkcjonowania. Zbieżności te wynikały ze związku uczonych polskich i czeskich z ogólnymi kierunkami ochrony przyrody na świecie oraz wypływały z przyrodniczego poznania terenów, będących przedmiotem ochrony. Te wspólne zainteresowania najsilniej dały znać o sobie właśnie przy badaniach Karpat i dlatego też idea pogranicznych parków natury była tak bliska uczonym obu państw. W tej sytuacji nie trudno było opracować program dla parków narodowych na terenach przygranicznych. Złożył się na niego dorobek Raciborskiego i Procházky, a także Szafera, Sokołowskiego i Domina oraz ich naukowych współpracowników.

Jest rzeczą interesującą, że przystępując do nowych zadań uczeni obu krajów dokonywali próby podsumowania swoich dotychczasowych osiągnięć w dziedzinie ochrony przyrody⁴⁸. Charakterystyczny jest np. wykład J. Procházky, którym przyrodnik ten zainaugurował objęcie wykładów z ochrony przyrody na Uniwersytecie w Pradze i który zawiera duży wstęp historyczny⁴⁹.

Ważnymi etapami kształtowania się — wspólnej już — koncepcji Parków pogranicznych były trzy zebrania naukowe (Zakopane 1924, Kraków 1925 i Kraków 1929). Polscy przyrodnicy, będący gospodarzami wszystkich trzech spotkań, przygotowywali je z wielką dbałością tak o stronę organizacyjną, jak i naukową. Dużą rolę odegrała w tych przygotowaniach Państwowa Komisja Ochrony Przyrody i jej przewodniczący — Władysław Szafer. Przyjęła ona na siebie obowiązek przygotowania materiałów do dyskusji, referatów, broszur informacyjnych, a także ustalania drogą dyskusji wspólnego poglądu na omawiane kwestie

⁴⁷ K. Domin: dz. cyt. Podnosi to także J. Klika w swoich sprawozdaniach z działalności ruchu ochrony przyrody w Polsce.

⁴⁸ K. Stecki: *Kartka z historii idei ochrony Tatr*. „Ochr. Przyr.” 1924 s. 43—46; J. G. Pawlikowski: *Rzut oka na historię ochrony przyrody, jej znaczenie i sposoby realizacji*. W: *Skarby przyrody i ich ochrona*. Praca zbiorowa Red. W. Szafer. Warszawa 1932; B. Wigilew: dz. cyt.; J. S. Procházka: *O wyvoji hnutí pro ochrání přirody u nas*. „Krása” 1925 s. 47.

⁴⁹ J. S. Procházka: *O wyvoji citu pro přirodu*. (Zahajovací přednáška nově ustanoveného lektora pro ochrání památek přírodních pro čes. Universitě. „Krása” 1918/1919 s. 131.

delegacji polskiej⁵⁰. PROP powołała także (1925 r.) swojego specjalnego pełnomocnika do spraw parków pogranicznych. Został nim profesor Walerj Goetel. Jego systematycznie składane sprawozdania, publikowane w materiałach PROP są cennym źródłem informacji o przebiegu prac nad realizacją idei parków polsko-czechosłowackich. Po stronie czeskiej nie było tak sprawnej organizacji, toteż organizatorom parków przychodziło dyskutować z wieloma instytucjami⁵¹.

Wśród opracowań, przygotowywanych z inspiracji PROP, na szczególną uwagę zasługuje książka Stanisława Sokołowskiego *Tatry jako Park Narodowy*, wydana w 1923 r. w Krakowie. Zawiera ona propozycje dotyczące rozmiarów terytorium Parku i jego podziału na rezerwaty ścisłe i częściowe, podziału opartego na analizie badań fizjograficznych prowadzonych w Tatrach od lat. Projekty były udokumentowane mapą i wykresami⁵².

Praca Sokołowskiego stała się podstawą do sformułowania wspomnianego stanowiska strony polskiej, zaprezentowanego w Zakopanem. Głównymi postulatami było kompleksowe rozpatrzenie ochrony krajobrazu Tatr, Skalnego Podhala i Podtatrza oraz wytyczenia takiego obszaru i za-

⁵⁰ Na konferencję w 1929 roku przygotowano m.in. broszurę w dwóch językach W. Szafer: *Parki Narodowe w Polsce (National Parks in Poland)*. Kraków 1929. Nakł. PROP nr 23 i J. G. Pawlikowski: *Loi pour la protection de la Nature en Pologne*. Kraków 1929. Nakł. PROP nr 24.

⁵¹ Działalność PROP (PKOP) do czasu przygotowania konferencji w Krakowie najpełniej przedstawia W. Szafer: *Sprawozdanie z pięcioletniej działalności Państwowej Komisji Ochrony Przyrody (1920—1925)* napisał [...] przewodniczący PKOP. Kraków 1927. Nakł. PKOP nr 7; Sprawozdanie W. Goetla z 1925 r. — *Sprawozdanie Delegata Państwowej Komisji Ochrony Przyrody do spraw pogranicznych parków natury* informuje, że powierzono tę funkcję Goetlowi na Zjeździe PKOP dnia 7 I 1925 r. oraz dokładnie informuje o konferencji zakopiańskiej i planach prac, na niej zatwierdzonych. „Ochr. Przyr.” 1926, s. 94; podobne sprawozdania składał Delegat co roku, także w „Wierchach”.

⁵² Praca S. Sokołowskiego oparta jest w pewnym stopniu na materiałach konferencji, poświęconej ochronie Tatr, która odbyła się 5 i 6 IX 1920 r. w Zakopanem. Była to wspólna konferencja PKOP i Sekcji Ochrony Tatr PTT. Wygłoszone tam referaty przyczyniły się do wypracowania polskiego stanowiska na następnych, już międzynarodowych spotkaniach. Wnioski zawarte w pracy Sokołowskiego stały się podstawą do wytyczenia granic Parku po stronie polskiej. Podstawą do analogicznych prac po stronie czeskiej było opracowanie K. Dominina: *Projekt přírodního parku tatranského* Praha 1926, 13 s. (korz. z egzemplarza Muz. Tatr. nr 1463). Stwierdza to *Protokół konferencji*, dz. cyt. s. 4, a następnie potwierdzają referaty i wnioski, sformułowane na konferencji w 1929 r. — *Compte rendu congrès scientifique des représentants de la Roumanie, La Tchécoslovaquie et la Pologne, touchant la protection de la nature sur les terrain limitrophes des trois états*, tenu à Cracovie le 13 et 14 decembre 1929. Kraków 1930. Nakł. PROP nr 27, 36 s. Sprawozdanie ze spotkania w Zakopanem podaje, obok cytowanego już sprawozdania Goetla (j.w.), K. Domin: *Konferencja w Zakopanem o zřízení Přírodního parku tatranského*, „Narodni Listy” 1924, z dn. 11.IX., nr 251. Cyt. wg Arch. PROP, sygn. 70.

prowadzenia takiego regulaminu przyszłego Parku Natury, ażeby można było wcielić w życie główne cele nowoczesnego rezerwatu, a najpiękniejsze i najmniej zniszczone działalnością człowieka partie Tatr znalazły się w jego obrębie. W zakresie ochrony przyrody żywej chodziłoby o ochronę stanowisk gatunków zbiorowisk roślin, ostoi gatunków tatrzańskich zwierząt, doprowadzenie do zwiększenia się liczebności osobników gatunków ginących i wreszcie możliwość rozpoczęcia się procesu „dziczenia” przyrody Tatr.

Jak jednak wspomniano w *Protokóle konferencji*⁵³, postulaty przedstawione w Zakopanem wywołały wiele sprzeciwów i nieporozumień. Konieczne więc stało się opracowanie jasnego, wspólnego programu dla przyszłych parków pogranicznych, programu, mogącego stać się planem pracy dla jego organizatorów. Zadanie to wypełniła konferencja krakowska. Odbyła się ona — jak już wspominałem — 8 i 9 grudnia 1925 r. i zgromadziła uczonych, którym problemy ochrony terenów górskich były bliskie i którzy mieli już duży dorobek w zakresie poznania flory, fauny i geologii Karpat⁵⁴. Opracowano więc dokument, który miał wszystkie walory planu pracy naukowej, której wykonanie prowadzić będzie do stworzenia z tych rezerwatów prawdziwych Parków Narodowych. Plan ten uzasadnił wybór terenu z punktu widzenia potrzeb wszystkich dyscyplin oraz sformułował jasno postulaty natury gospodarczej, prawnej i administracyjnej, których spełnienie umożliwi utworzenie Parku. Oto jego główne tezy: 1) Obszar Parku ma być podzielony na tereny podlegające ochronie ścisłej i na tereny chronione tylko częściowo; 2) Park ma za zadanie ochronić krajobraz Tatr ze względu na ich unikalny charakter: „Krajobraz projektowanych pogranicznych parków przyrody jest jedyny w swoim rodzaju w całej środkowej Europie. Tatry jako grupa górską o alpejskim charakterze są jedynym gniazdem wysokogórskim od Alp do Uralu [...] Tatry można uważać za miniaturę Alp ze wszystkimi własnościami wysokogórskimi”⁵⁵. 3) Ochrona przyrody tatrzańskiej musi być kompleksowa i obejmować elementy przyrody nieożywionej, flory i fauny (gatunków i zbiorowisk), 4) Na szczególną uwagę zasługują lasy tatrzańskie — ich właściwe zagospodarowanie i odtworzenie jest podstawą prawidłowego funkcjonowania rezerwatów; 5) Wszystkie urządzenia turystyczne, jak również system dróg, muszą być podporządkowane podziałowi Parku na tereny rezerwatów ścisłych (nie-dostępne) i częściowych oraz dostosowane do charakteru Parku; 6) Tatry

⁵³ *Protokół konferencji*, dz. cyt. s. 2.

⁵⁴ Np. K. Domin i jego współpracownicy, opublikowali wiele prac poświęconych florze Tatr i innych części Karpat. Materiały te zbiera m.in. bibliografia — K. Domin, J. Fútač: *Bibliografia k flore CSR do r. 1952*. Bratislava 1960. Domin był też autorem pięknego opracowania *Tatranské obrazy*. Praha 1926, 180 s. + 3 nlb.

⁵⁵ *Protokół konferencji*, dz. cyt. s. 4—5.

powinny być chronione w całości z uwagi na ich małą powierzchnię: „W Tatrach dzięki ich małemu obszarowi i miniaturowości te same zjawiska, wykształcone w nadzwyczajnym bogactwie i urozmaiceniu (co w Alpach — *W. Gr.*) na maleńkiej przestrzeni, są zagrożone bezpowrotnie zatarą na skutek nawet drobnych działań człowieka, które niszczyć krajobraz są zarazem w znacznie przeważającej części z punktu widzenia gospodarczego zupełnie nierealnymi”⁵⁶; 7) Dla turystycznego rozwoju Podhala tylko Tatry, utrzymane w stanie pierwotnym, będą miały wartość: „W tej myśli uważają eksperci za wskazane przy realizacji Parku Tatrzańskiego jak najdalsze podnoszenie cywilizacyjne podnóża Tatr przy utrzymaniu ich wnętrza w stanie pierwotnym”⁵⁷; 8) Znaczenie naukowe obszarów tatrzańskich jest niezastąpione: „[...] W Tatrach odbył się w znacznej części jeden z najważniejszych przewrotów w geologii współczesnej, jakim było ugruntowanie, w związku z geologicznym kongresem międzynarodowym w r. 1903, teorii płaszczowinowej o powstawaniu gór. Tatry są także dzięki tej swojej budowie i przeszłości geologicznej kluczem do poznania i badania geologii wszystkich gór tzw. trzonowych systemu karpackiego „[...] Dla genezy środkowo-alpejskiej flory mają Tatry całkowicie bezcenne znaczenie przez swoje położenie geograficzne, gdyż na północ przylega do nich kraina sarmacka, na południe kraina pannońska, ze zachodu przenikają elementy sudecko-hercyńskie, ze wschodu zachodnio-karpackie. Pełna i dokładna ocena geobotaniczna Tatr będzie możliwa dopiero po szczegółowym opracowaniu wszystkich asocjacji (tj. zespołów — *W. Gr.*). Gdyby nie ochroniło się w jak najkrótszym czasie resztek tych głównych asocjacji roślinnych, nie byłoby już możliwym uchwycenie naukowe znaczenia roślinno-geograficznego Tatr”⁵⁸; 9) Park narodowy w Tatrach ma znaczenie dydaktyczne dla przyszłych przyrodników: „Dla nauki geologii i morfologii są Tatry bezcennym terytorium dla obu państw i jedyną szkołą dla geologii i morfologii alpejskiej; [...] dla szkół wyższych obu państw są Tatry, przez ich jedyny w swoim rodzaju charakter wysokogórski, szczególnie ważne, tak dla wszelkich studiów teoretycznych i praktycznych, jak dla samodzielnych prac naukowych”⁵⁹.

Pierwszym Parkiem, który miał być organizowany na terenach pogranicznych to Tatrzański Park Narodowy. Starania o jego realizację stały się też swoistym „poligonem” doświadczalnym dla uczonych obu państw. Jednakże projekty zostały rozszerzone na inne partie Karpat, szczególnie na pasmo Pienin. Ten mały łańcuch górski Karpat Zachodnich jest również ogromnie cenny pod względem geologicznym oraz posiada unikalną, zawierającą szereg gatunków endemicznych i reliktów

⁵⁶ Tamże, s. 5.

⁵⁷ Tamże, s. 14.

⁵⁸ Tamże, s. 5, 9.

⁵⁹ Tamże, s. 5, 15.

wych florę i faunę. Na walory Pienin zwrócił uwagę już M. Raciborski pisząc: „[...] najpewniejszą ostoją roślinności starej, tubylczej były i pozostały Pieniny, dla botanika i geobotanika przyszłości prześliczny zakątek badań”⁶⁰. Natomiast w *Protokóle konferencji krakowskiej* stwierdza się na zakończenie: „Drugim terenem, który powinien być w jak najszybszym czasie zmieniony na park pograniczny się Pieniny, a to ze względu na ich wyjątkową piękność, ogromne znaczenie naukowe i turystyczne oraz grożące im przy bardzo małym terenie szczególne niebezpieczeństwo dla ich szaty roślinnej i krajobrazu”⁶¹. Okres kilku lat po konferencji w Krakowie wypełniony był usilną pracą nad organizacją Parków, utworzonych w myśl założeń opracowanych na wspólnym forum. Jednym z nurtów przygotowań były prowadzone intensywne badania przyrodnicze na terenie przyszłych rezerwatów. Podejmowane prace miały za zadanie dokładną inwentaryzację godnych ochrony gatunków i zbiorowisk roślinnych, zwierząt, utworów geologicznych itp. Polscy uczeni przeprowadzili całą serię takich prac, opublikowanych na łamach „Ochrony Przyrody”⁶². Przykładem może być opracowanie pt. *Pieniny jako rezerwat przyrodniczy*⁶³, na które składa się artykuł Ludwika Sitowskiego — *Charakter i osobliwości przyrody pienińskiej* i Stanisława Kulczyńskiego — *Projekt rezerwatu w Pieninach*. Podsumowaniem badań czeskich był artykuł Karela Domina *Štatní rezervace v Pieninach*, opracowany dla potrzeb organizacji Parku⁶⁴. Stan zaawansowania prac był często argumentem do wystąpienia do władz z wnioskiem o utworzenie rezerwatu. Tak było z Parkiem Narodowym na Babiej Górze, która miała już w 1880 r. wzorowe opracowanie geobotaniczne⁶⁵.

⁶⁰ Cyt. wg. *Pieniny jako rezerwat przyrodniczy*. „Ochr. Przyr.” T. 3: 1922 s. 48.

⁶¹ *Protokół konferencji*, dz. cyt. s. 15.

⁶² Np. zbiorowe opracowania: *Osobliwości przyrody doliny Prądnika ze stanowiska ochrony przyrody*. „Ochr. Przyr.” T. 4: 1924 s. 68; *Plan utworzenia rezerwatu na jez. Wigierskim*. „Ochr. Przyr.” T. 4: 1924 s. 18; *Czarna Hora jako rezerwat przyrodniczy*. „Ochr. Przyr.” T. 6: 1926 s. 23; *Świtez nowogródzka jako rezerwat przyrody*. „Ochr. Przyr.” T. 6: 1926 s. 50.

⁶³ „Ochr. Przyr.” T. 3: 1922 s. 48—55; Kulczyński oprócz rozważań przyrodniczych podaje także ogólną „przymiarę” ekonomiczną planowanego przedsięwzięcia. Biorąc pod uwagę wzrost znaczenia uzdrowisk pienińskich i turystyki stwierdza: „Jeżeli porównamy wartości naukowe, jakie ze sobą przynosi ochrona przyrody z wydatkami i ofiarami, jakich w każdym poszczególnym przypadku wymaga, musimy niezaprzeczenie uznać stworzenie rezerwatu w Pieninach za najlepszy i najtańszy interes kulturalny, jaki jest w Polsce do zrobienia” (s. 58).

⁶⁴ „Krása” 1932 s. 129.

⁶⁵ Roślinność Babiej Góry badał już H. Zapalowicz: *Roślinność Babiej Góry pod względem geograficzno-botanicznym*. „Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej” 1880. T. XIV. W okresie późniejszym J. Walas: *Roślinność Babiej Góry*. Warszawa 1933; i opracowanie W. Midowicz: *Przyszły Park Narodowy na Babiej Górze*. „Ochr. Przyr.” T. 8: 1928 s. 30.

Doświadczenia, zarówno naukowe, jak organizacyjne uczonych polskich, czeskich i słowackich, zebrane w ciągu kilku lat pracy nad utworzeniem parków, pozwoliły na rozszerzenie współpracy i zorganizowanie następnej konferencji, która odbyła się w Krakowie w dniach 13—14 grudnia 1929 r. Była ona pomyślana w pierwszym etapie przygotowań jako konferencja czy kongres krajów słowiańskich, w ostatecznym jednak rachunku byli na niej przedstawiciele nauki polskiej, czechosłowackiej i rumuńskiej⁶⁶. Tematem obrad była problematyka parków międzynarodowych i związane z nimi zagadnienia naukowe i organizacyjne. Można było już poddać pod dyskusję osiągnięcia i porażki zarówno organizacyjne, jak i programowe. Referaty na konferencji obejmowały duży wachlarz zagadnień (Ryc. 1a, b). Karel Domin i Walery Goetel wygłosili referaty pod jednobrzmiącymi tytułami, przedstawiające stan prac organizacyjnych nad Parkami Natury na granicy polsko-słowackiej; Michał Siedlecki zajął się problemem ochrony fauny ryb w rzekach przygranicznych; Janusz Domaniewski mówił o problemie kłusownictwa w górach i sposobach zwalczania tej plagi; J. Komárek przedstawił zagadnienie ochrony fauny w parkach pogranicznych. Nowym zamierzeniom był poświęcony referat Jerzego Smoleńskiego o ochronie doliny Dniestru (park wspólny polsko-rumuńsko-czechosłowacki). Konferencję uzupełniała wystawa map i fotografii z terenów projektowanych Parków. Konferencja sformułowała wiele wniosków, które stały się podstawą do dalszej pracy. W warstwie programowej nie odbiegały one od założeń *Protokołu konferencji*, jednakże wiele uwagi poświęcono problemom szczegółowym, utrudniającym realizację parków. Zwrócono też uwagę na konieczność organizacji dalszych Parków pogranicznych w Karpatach (Czarnohora, Babia Góra)⁶⁷.

Idea parków narodowych na terenach pogranicznych, realizowana z tak dużym uporem i nakładem sił w ciągu całego okresu po I wojnie światowej, była wysoko oceniana przez uczonych z innych krajów. Opinię światowego grona przyrodników o inicjatywie polskiej i czeskiej, w sposób możliwie pełny i życzliwy wypowiedział W. Hornaday w „*Zoological Society Bulletin*”⁶⁸. Podkreślił on znaczenie naukowe i polityczne tego projektu, tak cennego w Europie, której narody otrząsają się ze zniszczeń wojennych w zupełnie nowej sytuacji.

⁶⁶ Sprawy te wyjaśnia korespondencja — Arch. PROP sygn. 308, 293 h; a także wspomniana korespondencja między Goetlem a R. Kettnerem, dz. cyt.

⁶⁷ *Compte Rendu*, dz. cyt. s. 20—24.

⁶⁸ W. Goetel natychmiast po konferencji w Zakopanem napisał do W. Hornadaya list opisujący szczegółowo zamierzenia Polaków i Czechów, prosząc tego wybitnego organizatora Parków Narodowych w USA o opinię o projekcie tatrzańskim. Do listu dołączył fotografie terenów przyszłych rezerwatów i mapę S. Sokołowskiego. W. Hornaday zamieścił list Goetla w nr 2/1925 r. „*Zoological Society Bulletin*” jako artykuł, który opatrzył swoim przychylnym komentarzem (patrz przypis 2). Kopia listu Arch. PROP, syng. 63 I.

Propagatorem idei parków pogranicznych na forum międzynarodowym był W. Goetel. Referował tę sprawę na wielu zjazdach międzynarodowych⁶⁹. W referacie wygłoszonym w Krakowie w 1929 r., mógł stwierdzić, że uzyskał dla idei parków poparcie Asocjacji Geologicznej Karpackiej, Zjazdu Przyrodników i Lekarzy czechosłowackich, Asocjacji Słowiańskich Towarzystw Turystycznych, Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Klubu czeskich Turystów i innych. Jego tezy, zawarte w wystąpieniach międzynarodowych, obrazuje np. referat przygotowany na II Zjazd Słowiańskich Geografów i Etnografów (w 1927 r.). Goetel formuluje w nim założenia projektowanych Parków. Stwierdza, iż celem Parku jest „[...] utrzymanie pierwotnej przyrody jako pola badań i podstawy do naukowych prac ze wszystkich gałęzi nauk przyrodniczych i geograficznych [...]. Teren Parku z ochronioną wysokogórską przyrodą we wszystkich jej postaciach będzie szczególnie cennym obszarem dla nauki przyrodniczej i geograficznej polskiej i czechosłowackiej, której przedstawiciele już dzisiaj pracują w ścisłym porozumieniu”⁷⁰.

Uczonym nie udało się doprowadzić do utworzenia Parku Narodowego w Tatrach, co było pierwotnym celem całej akcji rozpoczętej w Komisji Delimitacyjnej. Problemy organizacyjne i ekonomiczne były zbyt zawiłe, aby można się było z nimi uporać w tak stosunkowo krótkim czasie. Na wytypowanych na Parki terenach powstawały jedynie rezerwy częściowe. Niewątpliwym jednak osiągnięciem było otwarcie Pienińskiego Parku Narodowego. Sukces ten poprzedziła kilkuletnia praca organizacyjna i naukowa, między innymi liczne konferencje i wizje lokalne, związane z określeniem granic Parku i opracowaniem odpowiedniego regulaminu⁷¹. 31 sierpnia 1930 roku odbyła się w Szczawnicy uroczystość „ogłoszenia Pienin Parkiem Narodowym”. Podobna uroczystość w Czerwonym Klasztorze, która odbyła się 17 lipca 1931 r., zapoczątkowała działalność słowackiego rezerwatu. Obie uroczystości miały duży rozmach propagandowy (ryc. 5, 6) i wzięli w nich udział uczeni obu państw i zaproszeni goście. Zakończył się pierwszy etap pracy nad Pie-

⁶⁹ Opublikował on bardzo wiele wystąpień na ten temat np. referat na Zjeździe Asocjacji Słowiańskich Towarzystw Turystycznych w Lublianie 1928, i inne. Patrz Goetel: *Dzieje realizacji*, dz. cyt.: *Bibliografia*. W sprawozdaniu J. Stolcmana z Międzynarodowego Kongresu Ochrony Przyrody (Paryż 1923) znajduje się również wzmianka o przychylnych opiniach grona przyrodników o zamierzeniach współpracy międzynarodowej Polski i Czechosłowacji, „Ochr. Przyr.” T. 4: 1924 s. 110.

⁷⁰ *Tatry pogranicznym parkiem przyrody polsko-czechosłowackim*. W: *Materiały II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w 1927 r. Sekcja VII*.

⁷¹ Szczegóły organizacyjne, dotyczące powstania Parku w Pieninach, patrz: W. Szafer: *Dwanaście lat walki o utworzenie Pienińskiego Parku Narodowego*, „Chrońmy Przyrodę Ojczystą” 1964 z. 1; obfite materiały na ten temat przynoszą dokumenty zawarte w Arch. PROP, sygn. 60 I, 60 II, 62 II.

nińskim Parkiem Narodowym. Drugi — badania naukowe oparte o zasoby naturalne Pienin oraz kierowanie pracami Parku tak, aby założenia przyświecające organizatorom parków pogranicznych zostały spełnione — dopiero się rozpoczął. Zostały utworzone Komisje Parkowe (polska, czechosłowacka i mieszana), których zadaniem było koordynowanie prac naukowych, turystyki i gospodarki leśnej w Pieninach. Brali w nich udział wybitni uczeni zaangażowani w prace nad utworzeniem Parku ⁷².

Wspólne zebranie Komisji Słowackiego Rezerwatu w Pieninach i Parku Narodowego w Pieninach (8 i 9 I 1934) zaprojektowało program badań naukowych w Pieninach. Za ich przebieg mieli być odpowiedzialni: W. Goetel i J. Volko (geologia); J. Smoleński i J. Kinter (klimatologia); M. Siedlecki i J. Roubal (zoologia); W. Szafer i K. Domin (botanika); W. Płoński i K. Šiman (leśnictwo). Dyskusja toczyła się nad referatem inż. W. Płońskiego *Plan badań leśnych na terenie Parku Narodowego w Pieninach* ⁷³. Na jednym z najbliższych zebrań polskiej Komisji Parku Narodowego w Pieninach przedyskutowano wszechstronnie, na podstawie wystąpienia W. Szafera, problem „przysposobienia parku jako terenu prac badawczych” ⁷⁴ (ryc. 7).

Zagadnienie trybu pracy naukowej w rezerwach zajmowało od dawna uwagę uczonych. Wypowiadali się też na ten temat niejednokrotnie ⁷⁵. Konieczność pogodzenia prowadzonych obserwacji z założonymi zasadami nienaruszalności terenów rezerwatów ścisłych wymagała specjalnych rygorów w postępowaniu i gromadzeniu zbiorów. Również konieczne było opracowanie wspólnych dla wielu badaczy metod prowadzenia obserwacji, aby ich praca mogła stanowić dokumentację zachodzących w rezerwach przemian. Służyły temu liczne ankiety np. ankieta fenologiczna przygotowana przez leśników słowackich i uznana za przydatną w Pienińskim Parku Narodowym ⁷⁶.

Tok pracy Komisji i problemy poruszane na posiedzeniach obrazują *Potokóły z obrad* ⁷⁷.

⁷² W skład Komisji Parkowej Polskiej wchodził: W. Leśniewski, W. Szafer, M. Siedlecki, J. Smoleński, W. Goetel (mianowani 16 I 1933); w skład Czechosłowackiej — inż. K. Šiman, K. Domin, J. Volko, J. Roubal; Arch. PROP, sygn. 60 I.

⁷³ *Porządek obrad na wspólnym zebraniu Komisji Słowackiego Rezerwatu Przyrodniczego i Parku Narodowego w Pieninach*, Arch. PROP, sygn. 60 I.

⁷⁴ *Posiedzenie Komisji Parku Narodowego w Pieninach* dn. 3 i 4 X 1933 w Krościenku, p. 5, Arch. PROP, sygn. 60 I.

⁷⁵ W. Szafer: *Uwagi o celach i organizacji*, dz. cyt., a także *O najważniejszych zagadnieniach ochrony przyrody polskiej* — referat na I Zjeździe Fizjografów Polskich, I Zjazd, dz. cyt. s. 5; J. Klika: *O vedéckem výzkumu v narodních parcích a rezervaciach*, „Krása” 1923 s. 110.

⁷⁶ *Fenologické pozorovania*. Wyd. przez Ustav pre agropedologiu a bioklimatologiu štátnych výskumných ustavov zemedelských v Bratislave.

⁷⁷ Np. *Park Narodowy w Pieninach. Prot[okól] I Posiedzenia Komisji Parku odbytego w dniach 3 i 4 X 1933 r.* Warszawa — Kraków 1933; *Park Narodowy*

Natychmiast po utworzeniu Parku w Pieninach Państwowa Rada Ochrony Przyrody w Polsce i Rada Ochrony Przyrody w Czechosłowacji podjęły dalsze starania o Park Narodowy w Tatrach i na Babiej Górze⁷⁸.

Fakt utworzenia przynajmniej jednego parku pogranicznego w latach międzywojennych pozwolił na wypróbowanie idei wspólnego gospodarowania obszarami chronionymi przez dwa państwa graniczące ze sobą. Idea ta zdała w pełni egzamin, mimo że nie zawsze współpraca układała się harmonijnie. Narastający w Europie kryzys polityczny wprowadził ostry zgrzyt w stosunki państwowe polsko-czechosłowackie, co odbiło się na współpracy naukowej w Pienińskim Parku Narodowym. Po zmianie granicy Polski w 1938 r. polscy przyrodniczy wystąpili z wnioskiem o przyłączenie do Polski całego Słowackiego Rezerwatu w Pieninach. Wniosek poprzedziło burzliwe zebranie Komisji Parkowej⁷⁹. Podstawą, czy też pretekstem do wystąpienia był fatalny dla Parku układ komunikacyjny, powstały w wyniku zmiany granicy. Stan ten przedstawił referat S. Smólskiego (dyrektora Parku Narodowego w Pieninach) pt. *Sieć komunikacyjna w rejonie Parku Narodowego w Pieninach*. Przytaczano także argumenty przyrodnicze, jak np. mały obszar Pienin, ich integralny związek z Dunajcem (Słowacja straciła dostęp do Dunajca). „Jeżeli Słowacy stracili Dunajec, co jest przesądzonym, słusznym jest że stracą również swoją część Parku” (W. Szafer). Podnoszono większe zaawansowanie prac naukowych po polskiej stronie, a nawet wieloletnią współpracę. „Park jest pomnikiem kulturalnej współpracy słowacko-polskiej, która mieć będzie swe miejsce w historii, nie można dopuścić do jego krajania” (W. Leśniewski). Pewne poprawki do tego wniosku zgłaszał W. Szafer, któremu chodziło o zagwarantowanie uczonym czeskim i słowackim możliwości dalszej pracy w Pieninach. Uznano jednak, że zaproszenie ich do Komisji Parkowej rozwiąże problem.

Projekt ten (przesłany do MSZ) dowodził zagubienia się polskich przyrodników w sytuacji politycznej. Świadczy o tym odczytanie dramatycznej decyzji Radima Kettnera o wystąpieniu z PAU jako „nielo-

w Pieninach III Protokół zebrania] Komisji Parku Narodowego w Pieninach 27—29 VII 1935 w Krościenku n/D. Warszawa 1937 (odb. z „Ochr. Przyr.” 1937). *Park Narodowy w Pieninach i Słowacki Rezerwat Przyrodniczy w Pieninach. Protokół wspólnych obrad Polskiej i Czechosłowackiej Komisji w Krakowie 8 i 9 stycznia 1934 r.* Warszawa 1935. Wyd. IBLP.

⁷⁸ Prace te obrazują materiały Arch. PROP, sygn. 54 I, 63 II, 63 III.

⁷⁹ Arch. PROP, sygn. 62 II, *Porządek obrad Komisji Parku Narodowego w Pieninach na nadzwyczajnym posiedzeniu dnia 9 XI 1938 r.; Projekt protokołu z posiedzenia Komisji Parku Narodowego w Pieninach z dn. 9 XI 1938 r.; Uchwały Komisji Parku Narodowego w Pieninach w sprawie ustalenia nowej granicy państw w rejonie Pienin* (referat S. Smólskiego na tym posiedzeniu); *Wyciąg ze sprawozdania z posiedzenia Prezydium Komisji Ochrony Przyrody w Krakowie odbytych dnia 5 XI 1938 r.*

jalnego" zerwania współpracy, a także przekonanie, że regulacja granicy w myśl wniosku Komisji Parkowej zapewni Pieninom „odsunięcie na zawsze od zamieszek międzynarodowych”.

Mimo tak gwałtownego zerwania nawiązanej współpracy eksperyment, jaki podjęli uczeni polscy i czechosłowaccy, stał się cennym doświadczeniem dla międzynarodowego ruchu ochrony przyrody. Z uwagi tego dorobku zdawano sobie w pełni sprawę. W *Protokóle konferencji* stwierdzono: „Przez szczegółowe zbadanie Tatr nauka polska i czechosłowacka przedstawi się korzystnie przed naukowym forum świata, a prace w Tatrach wykonywane mogą stać się klasycznymi i być prawdziwą ozdobą słowiańskiej kultury”⁸⁰. Jeszcze dobitniej podkreślił to Karel Domin w wygłoszonym w Warszawie odczyt: „Po obu stronach wspólnego pasma gór karpaccich, które są wspólnym diademem dwóch braterskich narodów, rozciągają się nasze republiki. [...] Przyrodniczy wkładają zawsze do swoich badań nie tylko swój intelekt, ale i całe swoje uczucia. Dlatego też kulturalną współpracę czesko-polską ożywiały zawsze jedność ducha i serca. Z tej jedności tryskało poznanie, jak bliskie są sobie dusze polska i czeska, jak jednakowe są nasze życzenia i jakie mają nasze stosunki znaczenie dla prestiżu kultury słowiańskiej”⁸¹.

Naukowe koncepcje, sformułowane w trakcie prac nad wszystkimi Parkami Narodowymi, były trwałym dorobkiem tej współpracy i ich znaczenia nie zmniejszyły trudności ani organizacyjne ani polityczne. Stały się one podstawą do działań po II wojnie światowej, kiedy to wiele problemów (szczególnie własnościowych) zostało inaczej rozwiązanych i można było powrócić do idei tworzenia parków pogranicznych. A była to konieczność paląca, gdyż przyroda obu krajów wyszła z działań wojennych zdewastowana w sposób znacznie przekraczający zniszczenia po I wojnie, które wtedy już wydawały się alarmujące⁸². Doświadczenia te były też istotne dla powojennego świata, gdy zmiany na mapie politycznej różnych kontynentów stawały się coraz liczniejsze.

Recenzenci: Zdzisława Wójcik, Witold H. Paryski

⁸⁰ *Protokół konferencji*, dz. cyt. s. 15.

⁸¹ K. Domin: *Ochrona przyrody*, dz. cyt. s. 3; Karel Domin zwracał też niejednokrotnie uwagę na potrzebę organizowania się i integracji uczonych słowiańskich przeciw penetracji i wpływom nauki niemieckiej („teutońskiej”), która rozpowszechniała fałszywe lub niepełne informacje o osiągnięciach tych państw, a także o ich historii, etnografii itp.

⁸² Patrz. np. sprawozdania z lustracji lasów tatrzańskich — J. Domaniewski: *Ochrona przyrody w Tatrach. Raport z dn. 4 I 1946 r. z lustracji w dniach 24 IX — 18 XI 1945 r. i Dalsze uwagi o ochronie przyrody w Tatrach. Raport z dnia 15 X 1946 r. z lustracji odbytej w dniach 20 VII — 28 VIII 1946 r.*, Arch. Muzeum Tatrzańskiego, sygn. AR NO/312 (Rkp.).

В. Грембецка

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНОЙ ПРОГРАММЫ ПОГРАНИЧНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАПОВЕДНИКОВ В КАРПАТАХ

Многолетнее научное сотрудничество ученых, исследующих природу Карпат, восходящее еще к XIX столетию, в переломные годы после первой мировой войны дало польским и чешским естествоведам возможность предложить проект создания в пограничных (неоднократно спорных) местностях заповедников природы, иначе называемых государственными заповедниками. Новая политическая обстановка вызвала разделение горного массива Карпат между только что созданные государства, что могло бы на долгие годы затормозить веденные до тех пор труды по физиографии, геологии, флористике, фаунистике и охране природы в этом регионе. Близкое сотрудничество естествоведов Польши и Чехословакии уже при решении вопроса о регуляции государственных границ привело к проведению концепции, сочувствующей дальнейшим действиям по охране красивейших частей Карпат: Татр, Пенинов, массива Бабьей горы и некоторых частей Восточных Карпат.

Научная программа этих заповедников опиралась на достижения польской и чешской, а также словацкой и венгерской науки по охране природы и физиографии (в широком смысле). В окончательном виде она была сформулирована в ходе научных дискуссий и практических действий. Важными этапами были три научные конференции, которые проходили в 1924 г. (Закопане), 1925 г. (Краков) и 1929 г. (Краков).

В Закопанском совещании (4—5 сентября 1924) приняли участие представители властей обоих государств и эксперты по охране природы. Естествоеды выдвинули важнейшие требования, касающиеся возможности создания государственных заповедников и уточнили основные спорные вопросы, требующие обсуждения в более широком кругу ученых. Местом такого обсуждения послужила конференция в Кракове в 1925 года. Выработанный конференцией документ „Протокол Конференции представителей польской и чехословацкой науки, собравшихся в Кракове 8—9 декабря 1925 г. по инициативе Польской Академии наук и Чешской Академии наук” был уже зрелым научным планом создания данного типа государственного заповедника. Вплоть до 1939 года он служил основой для всех мероприятий деятелей по охране природы и прежде всего для работ нескольких комиссий, созданных в Польше и Чехословакии для решения вопросов отдельных государственных заповедников.

Краковская конференция в 1929 года, планированная как конференция славянских государств, ограничилась лишь совещанием представителей Польши, Чехословакии и Румынии. На конференции был зачитан доклад К. Домина и В. Гетля „Государственные заповедники на польско-чехословацкой границе”, в котором подводились итоги пятилетней деятельности. На обсуждение конференцией были также поставлены несколько частные проблемы, которые появились в ходе осуществления идеи заповедника (напр., охрана пограничных вод, охрана птиц, вопросы браконьерства, проблемы лесного хозяйства в заповеднике по обеим сторонам границы).

В период до 1939 года удалось создать пограничный государственный заповедник в Пенинах, что считалось большим успехом. На польской стороне заповедник был торжественно открыт 31 августа 1930 г., на чешской — 17 июля 1932 г.

Программа пограничных заповедников была достижением многих ученых и деятелей, однако важнейшими ее создателями были: Валеры Гетель и Владыслав Шафер из Польши и Карель Домин и Радим Кеттнер из Чехословакии.

Инициатива создания пограничных государственных заповедников была высоко оценена международным движением охраны природы как новаторский прием по охране ценнейших местностей после первой мировой войны, в конфликтной Европе и в изменявшейся в территориальном отношении обстановке. Сами ученые усматривали в ней также важный вклад научной мысли славянских наций в развитие естественных наук и мировой культуры.

Перевела Анна Грембецка

W. Grębecka

BILDUNG DES WISSENSCHAFTLICHEN PROGRAMMS FÜR NATURSCHUTZGEBIETE IM GRENZLAND DES KARPATENGEBIGES

Die langjährige, noch auf das 19 Jhd. zurückgehende wissenschaftliche Zusammenarbeit von Gelehrten, die sich mit der Naturforschung im Karpatengebirge beschäftigten, ermöglichte den polnischen und tschechischen Naturwissenschaftlern in den entscheidenden Jahren nach dem I Weltkrieg das Projekt vorzuschlagen, damit man in den oftmals streitigen Gebieten Naturparks (orig. Begriff Les Parcs Nationaux Limitrophes) oder anders genannt — Naturschutzgebiete im Grenzland errichtet. Die neue politische Situation teilte das Gebirgsmassiv von Karpaten unter die neugegründeten Staaten, was auf die bisherigen Errungenschaften im Bereich der Physiographie, Geologie, Floristik, Faunistik und des Naturschutzes (la protection de la nature) in diesem Grenzland für viele Jahre hemmend wirken könnte. Die enge Zusammenarbeit polnischer und tschechoslowakischer Naturwissenschaftler führte noch bei der Grenzregelung zum Durchsetzen des Entwurfes, welcher weitere Wirkung im Bereich des Naturschutzes der schönsten Teile des Karpatengebirges: der Tatra, der Pieninem, des Massivs von Babia Góra und einiger Fragmente Östlicher Karpaten möglich machte.

Das wissenschaftliche Programm dieser Naturschutzparks stützte sich auf Errungenschaften der polnischen und tschechischen, wie auch der slowakischen und ungarischen Wissenschaft im Bereich des Naturschutzes und der Physiographie und in der endgültigen Form wurde es während wissenschaftlicher Diskussionen und im praktischen Handeln formuliert. Dabei waren drei wissenschaftliche Konferenzen von Bedeutung. Sie fanden in Zakopane (1924) und in Kraków (1925, 1929) statt.

An der Konferenz in Zakopane (5 IX 1924) nahmen Regierungsvertreter beider Staaten und Sachverständige im Bereich des Naturschutzes teil. Die Naturwissenschaftler stellten die wichtigsten. Vorschläge hinsichtlich der Möglichkeiten der Errichtung von Naturschutzgebieten dar und bestimmten genau die strittigen Fragen, welche einer Diskussion im grösseren Wissenschaftlerkreis bedürften. Diese Rolle hat die Konferenz in Kraków erfüllt. Man bearbeitete damals das Dokument unter dem Titel „Protokoll der Konferenz von Vertretern polnischer und tschechoslowakischer Wissenschaftler, die sich in Kraków am 8 und 9 Dezember 1925 auf Anregung der Polnischen Akademie für Fähigkeiten und der Tschechischen Akademie der Wissenschaften versammelten“. Dieses Dokument beinhaltete das ganze wissenschaftliche Programm für die Errichtung dieser Art von Naturschutzgebieten. Es bildete bis zum Jahre 1939 die Grundlage für jegliche Handlungen und vor allem für die Tätigkeit einiger Kommissionen in Polen und in der Tschechoslowakei, die sich mit Angelegenheiten einzelner Naturschutzgebiete beschäftigten.

Die Konferenz in Kraków aus dem Jahre 1929, vorgesehen als Konferenz slawischer Staaten, beschränkte sich letzten Ends auf Congrès scientifique des représentants de la Tchécoslovaquie, la Roumanie et la Pologne touchant la protection de la nature et Les Parcs Nationaux Limitrophes. Die Teilnehmer dieser Konferenz K. Domin und W. Goetel machten in ihrem Vortrag „*Les Parcs Nationaux a la frontiere de la Pologne et la Tchécoslovaquie*“ eine Zusammenfassung der bisherigen 5-jährigen Tätigkeit. Es wurden auch einige besondere Probleme, die sich bei der Realisierung der Idee von Naturparks ergaben zur Diskussion

gestellt (Grenzwässerschutz, Vogelschutz, Wilddieberei, Waldwirtschaft auf beiden Seiten des Naturparks usw.).

In der Zeit bis 1939 gelang es ein Naturschutzgebiet im Grenzland von Pienninen zu errichten, was ein grosser Erfolg war. Auf der polnischen Seite wurde es feierlich am 31.8.1930 und auf der slowakischen am 17.7.1932 eröffnet.

Das Programm der Naturschutzgebiete im Grenzland war das Werk vieler Wissenschaftler, die wichtigsten Schöpfer der Naturparks waren jedoch: W. Goetel und W. Szafer aus Polen, K. Domin und R. Kettner aus der Tschechoslowakei.

Die Initiative, Naturschutzgebiete im Grenzland zu errichten, wurde durch die Internationale Naturschutzbewegung hoch eingeschätzt und als bahnbrechende Methode des Schutzes wertvollster Gebiete in den damaligen Verhältnissen des verankerten und territorial unbeständigen Europas nach dem I Weltkrieg betrachtet. Die Wissenschaftler bewerteten diese Initiative ausserdem noch als einen wichtigen Beitrag slawischer Völker zur Entwicklung der Naturwissenschaften und der Weltkultur.

PANSTWOWA RADA OCHRONY PRZYRODY
KRAKÓW, UL. LUBICZ 46

PROGRAM

NAUKOWEGO ZJAZDU PRZEDSTAWICIELI CZECHOSŁOWACJI,
RUMUNJI I POLSKI W SPRAWACH OCHRONY PRZYRODY
ORAZ PARKÓW NARODOWYCH POŁO-
ŻONYCH NA GRANICY PAŃSTW
W KRAKOWIE W DNIAH 11 I 14 GRUDNIA 1929 R.
W SALLE WYKŁADOWEJ INSTYTUTU
BOTANICZNEGO UL. PAUL LUBICZ 46, PIĘTRO

PIĄTEK, 11 GRUDNIA I POSIEDZENIE O GODZINIE 5-6J RANO

1. Otwarcie Zjazdu.
2. Zagajenie obrad przez Prof. Dr. W. Szfera.
3. Wybór Prezydium Zjazdu (Prezesa, jego Zastępcy i dwóch Sekretarzy).
4. Referaty Profesorów: Dr. W. Goetla i Dr. K. Dominá p. t. «Parks Narodowe na granicy Polski i Czechosłowacji», w języku polskim i czeskim.
5. Dyskusja nad referatami i rezolucje.

PRZERWA OBRADOWA OD GODZ. 12-16
WSPÓLNY OBIAD UCZESTNIKÓW ZJAZDU W SALL RESTAURACYJNEJ
HOTELU FRANCUSKIEGO UL. PIJARSKA 8.

II POSIEDZENIE O GODZ. 19-1EJ PUNKTU DNIE

1. Referat Prof. Dr. M. Siedleckiego p. t. «Postulaty ochrony fauny wodnej na pograniczu państw» (po francusku) i koreferat Prof. Dr. Komarka.
2. Referat Kustosza Muzeum J. Domaniewskiego p. t. «Klusownictwo na granicy państw w Karpatach, ze szczególnem uwzględnieniem Tatr» (po polsku).
3. Dyskusja nad referatami i rezolucje.
4. Referat Prof. Dr. J. Smoleńskiego p. t. «Ochrona doliny Dniestru na granicy Polski i Rumunii oraz projekt Parku Narodowego Trzech Państw na Czerwczynie» (po francusku).
5. Dyskusja nad referatem i rezolucje.

KONIEC OBRAD O GODZ. 20-1EJ.
WSPÓLNA KOLACJA UCZESTNIKÓW ZJAZDU W SALL RESTAURACYJNEJ
HOTELU FRANCUSKIEGO UL. PIJARSKA 8.

Ryc. 1 a, b — Program obrad konferencji w Krakowie w 1929 r.

SOBOTA DNIA 14 GRUDNIA

III POSIEDZENIE o 6:00z. 4-EJ PUNKTUALNIE

1. Pokaz literatury, map, fotografii, okazów i t. p. z zakresu prac naukowych, wykonywanych obecnie w pogranicznych Parkach Narodowych.
2. Dyskusja nad organizacją stałej Komisji Porozumiewawczej trzech Państw w sprawach ochrony przyrody (dyskusję zagań Prof. Dr. W. Goetel).
3. Ewentualny wybór Komisji.
4. Wolne wnioski uczestników Zjazdu.
5. Odczytanie uchwalonych wniosków i rezolucyj.
6. Zamknięcie Zjazdu przez Prezesa.

WSPÓLNY OBIAŁ UCZESTNIKÓW ZJAZDU W SALI RESTAURACYJNEJ
HOTELU FRĄGUSKIEGO UL. PIŁSKA 8
O GODZINIE 13-14

Popołudniu w sobotę dnia 14 grudnia o godzinie 16-tej odbędzie się w Instytucie Botanicznym U. J. (ul. Lubicz 46; I piętro) zebranie organizacyjne i programowe Geobotanicznej Unii Karpackiej. Program przewiduje między innymi referaty Profesorów: K. Domina, F. Novaka i Dr. B. Pawłowskiego o Tatrach, referat Prof. A. Borzy o Karpatach Wschodnich oraz Prof. S. Kulczyńskiego i Prof. K. Domina o Czarnohorze. Zamknięcie obrad Geobotanicznej Unii o godzinie 20-tej.

W Krakowie, dnia 6 grudnia 1929.

Za Państwową Radę Ochrony Przyrody

PROF. DR. WŁADYSŁAW SZAFER
Przewodniczący Państwowej Rady Ochrony Przyrody

CONSEIL NATIONAL POUR LA PROTECTION
DE LA NATURE
CRACOVIE, 46 RUE LUBICZ

PROGRAMME

DU CONGRÈS SCIENTIFIQUE DES REPRÉSENTANTS DE LA
TCHÉCOSLOVAQUIE, LA ROUMANIE ET LA POLOGNE
TOUCHANT LA PROTECTION DE LA NATURE
ET LES PARCS NATIONAUX LIMITROPHES

A CRACOVIE, LE 13 ET 14 DÉCEMBRE 1929

A L'INSTITUT BOTANIQUE DE L'UNIV. JAGIEL.
46 RUE LUBICZ, 1ER ÉTAGE

VENDREDI 13 DÉCEMBRE I SÉANCE A 9 HEURES DU MATIN

1. Inauguration du Congrès.
2. Discours d'ouverture par le Prof. Dr. Siatler.
3. Election de la Présidence du Congrès (Président, Vice-Présidents et deux Secrétaires).
4. Exposé des Professeurs Dr. W. Goebel et Dr. K. Domin: "Les Parcs Nationaux à la frontière de la Pologne et de la Tchécoslovaquie", en polonais et en tchèque.
5. Discussion des exposés et résolution.

DINER DE 12 À 13 HEURES
DINER EN COMMUN DES MEMBRES DU CONGRÈS DANS LA SALLE
DU RESTAURANT DE L'HÔTEL DE FRANCE, 8 RUE PIJASKA

II SÉANCE A 16 HEURES PRÉCISES

1. Exposé du Prof. M. Siedlecki: "Les postulats de la protection de la faune aquatique à la frontière de l'Etat", (en français) et exposé corrélatif du Prof. Dr. Komárek.
2. Exposé du Conservateur du Musée J. Domaniewski: "Le braconnage à la frontière de l'Etat dans les Carpates, surtout dans les Tatras", (en polonais).
3. Discussion des exposés et résolutions.
4. Exposé du Prof. Dr. J. Smolenski: "La protection de la vallée du Dniestr à la frontière de la Pologne et de la Roumanie et le projet du Parc National des trois Etats à Czyszczyń", (en français).
5. Discussion de l'exposé et résolutions.

FIN DES DÉBATS A 20 HEURES
SOUPER EN COMMUN DES MEMBRES DU CONGRÈS
DANS LA SALLE DU RESTAURANT DE L'HÔTEL DE FRANCE, 8 RUE PIJASKA

Ryc. 2 Francuska wersja programu obrad konferencji w Krakowie w 1929 r.

Lista

uczestników Naukowego Zjazdu Przedstawicieli Czechosłowacji, Rumunii
i Polski w sprawach ochrony przyrody oraz Parków Narodowych
położonych na granicy państw.

W Krakowie, dnia 13 grudnia, 1929 r.

Prof. Al. Borza, Univ. de Cluj (Roumanie)
et Mme Ktuvia Borza
Prof. B. Mynierski
Prof. F. Slavik Praha
Prof. J. Nováček "
Dyab. J. Zochuváček
Prof. Fr. Štúrka
Prof. Dr. Lubomír Štúrka Praha
Jan Kocik
Prof. Michal Šteclík
Prof. Dr. Frant. Novák Praha
Janus Douchenski
Minister Motawski
Minister Kubryny
Dr. Kerel Domin (Polska)
Prof. Dr. Walery Goetel Kraków
K. K. K.

Ryc. 3 Lista obecności na konferencji w Krakowie w 1929 r.

POLSKIE TOWARZYSTWO TATRZAŃSKIE

**MA ZASZCZYT ZAPROSIC J.W.P.
NA UROCZYSTOŚĆ**

OGŁOSZENIA

PIENIN PARKIEM NARODOWYM

**KTÓRA ODBĘDZIE SIĘ
W SZCZAWNICY W NIEDZIELĘ
DNIA 31-GO SIERPNI 1930 ROKU**

Zgłoszenia na uczestnictwo w uroczystościach upraszamy kierować do Biura Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Zakopanem (Dworzec Tatrzański, Krupówki). Dojazd koleją do Nowego Targu pociągami pospiesznymi z Krakowa o godzinie 7³⁰ i 11³⁰. Przy pociągach tych oczekiwać będą autobusy do Czorsztyna.

Koszt przejazdu z Nowego Targu do Czorsztyna wynosi 3 zł.

Kwatery w Szczawnicy będą dla uczestników uroczystości zapewnione. Zaproszeni uczestnicy uroczystości są gośćmi Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w czasie całej uroczystości w Czorsztynie i w Szczawnicy.

PROGRAM

Godz. 12: w południe. Zbiórka w Czorsztynie w restauracji Sperlinga (dojazd autobusami z Nowego Targu). Przechadzka do ruin Zamku Czorsztynskiego (rezerwat im. św. S. Drohojewskiego).

Godz. 1: popoł.

Śniadanie w Czorsztynie.

Godz. 2: popoł.

Wyjazd łodziami Dunajskimi przez Pieniny.

Godz. 6: popoł.

Uroczysta Akademia w Szczawnicy z przemówieniami pp. przedstawicieli władz i towarzystw kulturalnych oraz referatem Prof. Dr. Walerego Goetla, wiceprezesa Pol. Tow. Tatrzańskiego i Delegata Państw. Rady Ochrony Przyrody dla spraw pogranicznych Parków Narodowych p. t.: „Co oznacza zamiana Pienin na Park Narodowy?”

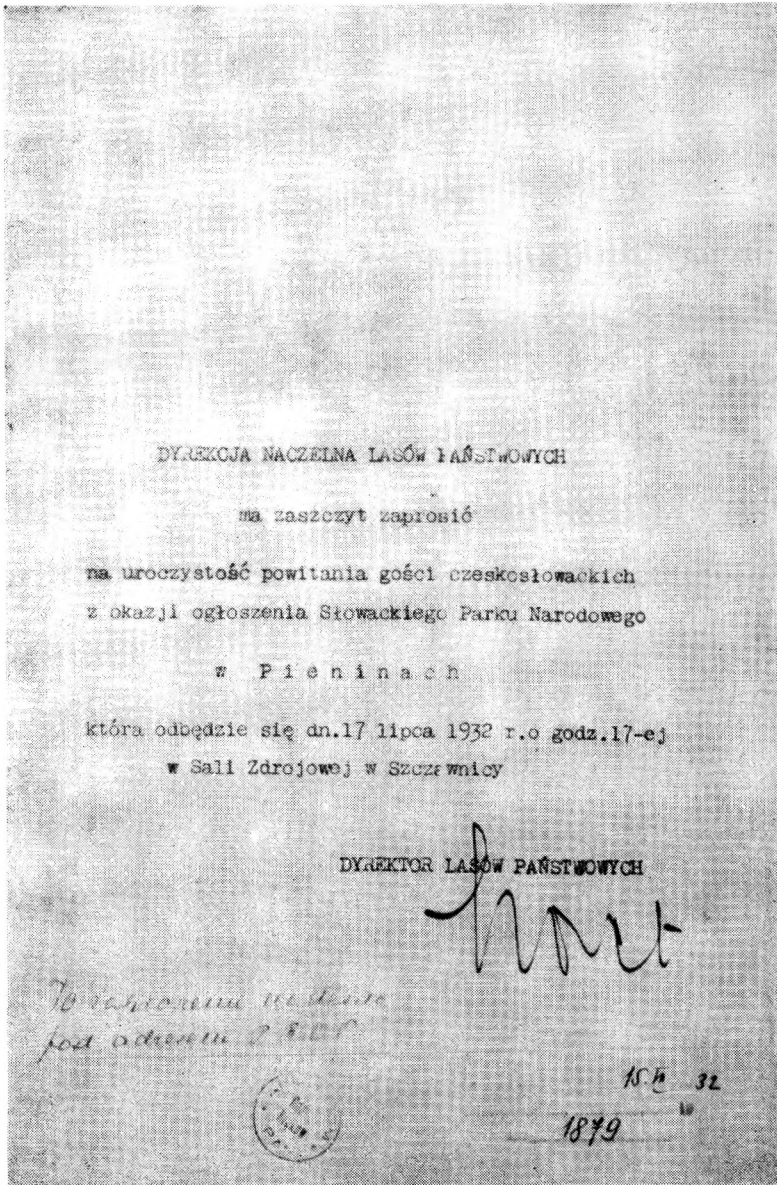
Godz. 8: wiecz.

Wspólna wieczerza w Szczawnicy.

Ryc. 4 Zaproszenie na uroczyste posiedzenie z okazji otwarcia Parku Narodowego w Pieninach po stronie polskiej

Ryc. 5 Zaproszenie na uroczyste otwarcie Parku Narodowego w Pieninach po stronie słowackiej

Ryc. 6a Zaproszenie na uroczystość w Szczawnicy z okazji otwarcia Parku Narodowego w Pieninach po stronie słowackiej organizowanej przez PTT.

P R O G R A M

uroczystości ogłoszenia PARKU NARODOWEGO

w P i e n i n a c h

dn. 17 lipca 1932r.

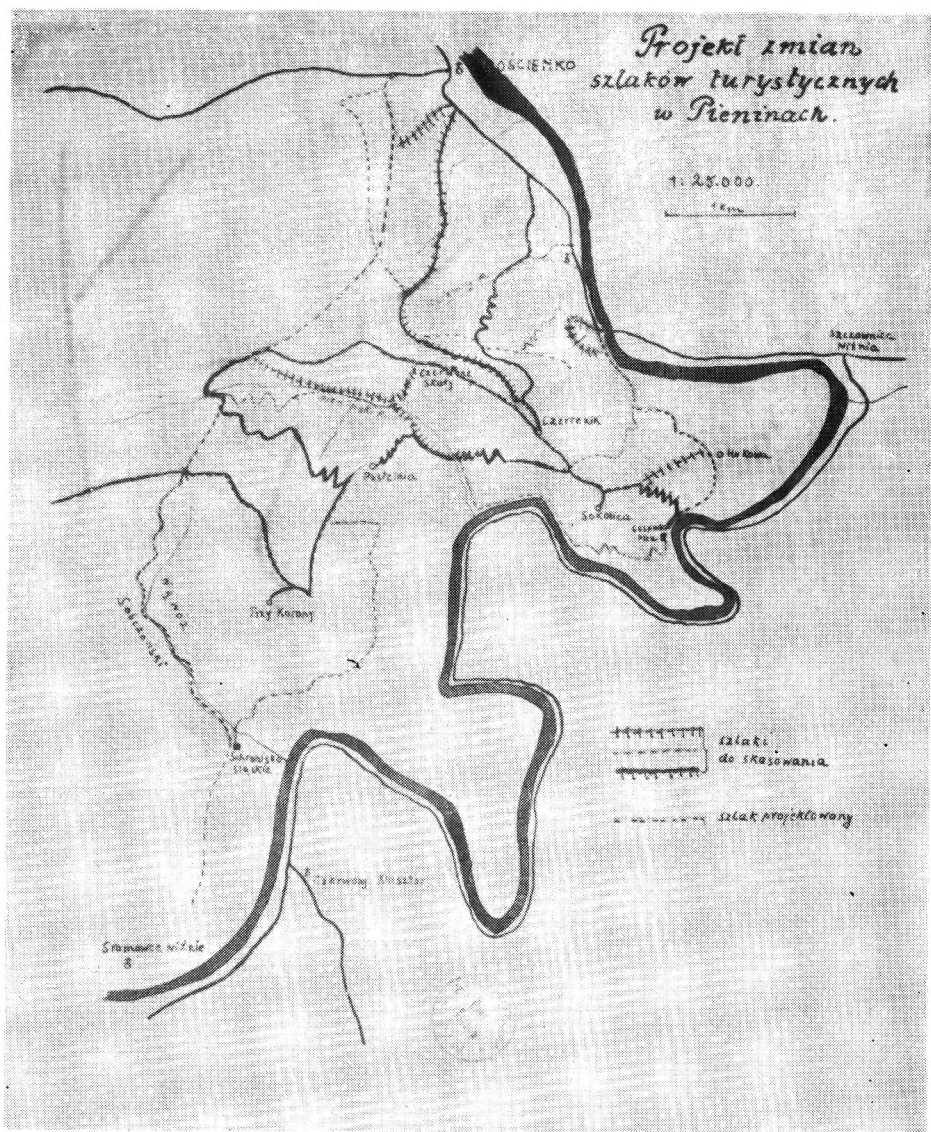
====

1. Wyjazd z Warszawy dnia 16 lipca 1932 r. z Dworca Głównego o godz. 20.20 pociągiem pośpiesznym do Krakowa. Przyjazd do Krakowa dn. 17-go lipca 1932 r. o godz. 3.08, wyjazd z Krakowa 3.35 w kierunku Nowego Targu. Przyjazd do Nowego Targu 7 rano.
2. Punkt zborny na dworcu w Nowym Targu o godz. 7 rano lub w Czorsztynie przy restauracji Szperlinga o godz. 8 rano; śniadanie w restauracji Szperlinga ; przejazd z Nowego Targu do Czorsztyna autobusami, które będą oczekiwać na dworcu w Nowym Targu.
3. Wyjazd z Czorsztyna o godz. 8.30 rano łódkami albo samochodami do Czerwonego Klasztoru, gdzie odbędzie się uroczystość otwarcia SŁOWACKIEGO PARKU NARODOWEGO W PLEININACH. Uroczystość rozpocznie się o godz. 11-ej. O godz. 13-ej po południu obiad w Śmierdzonec obok Czerwonego Klasztoru.
4. O godz. 14-ej po południu wyjazd łódkami lub furmankami do Szczawnicy, przyczem nastąpi zwiedzenie Parku Narodowego; przyjazd do Szczawnicy o godz. 16.30 po poł. O godz. 17-ej po poł. uroczystość powitania gości czeskosłowackich w Sali Zdrojowej w Szczawnicy. O godz. 19-ej kolacja w Szczawnicy.
5. Wyjazd ze Szczawnicy autobusami do Nowego Targu o godz. 20-ej wieczorem; przyjazd do Nowego Targu o godz. 22-ej wieczorem. Odjazd z Nowego Targu pociągiem pośpiesznym do Warszawy o godz. 22.10, przyjazd do Krakowa dn. 18 lipca 1932 r. o godz. 1.35 w nocy, przyjazd do Warszawy o godz. 9.15 rano.-

Zgłoszenia udziału w uroczystości uprasza się nadsyłać odwrotnie pod adresem: Prof. Dr. Walery Goetel, Kraków ul. Szlak 4 tel. 106-45, celem zarezerwowania odpowiedniej ilości miejsc w autobusach i t.p.-

Ryc. 6b Program uroczystości organizowanej przez PTT

Ryc. 7 Projekt W. Szafera dotyczący ruchu turystycznego w Pienińskim Parku Narodowym

